

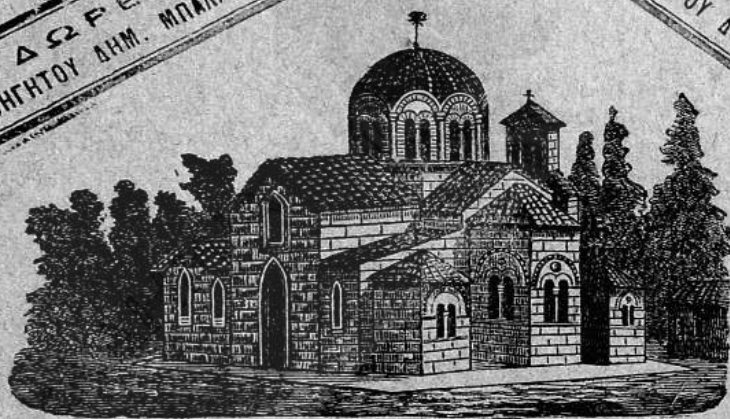
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Καθηγητοῦ τῶν Θερησκευτικῶν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλεῖο τῆς Δημ.
Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλεῖοις τῆς Φιλεκπ. Ἐταιρείας.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ

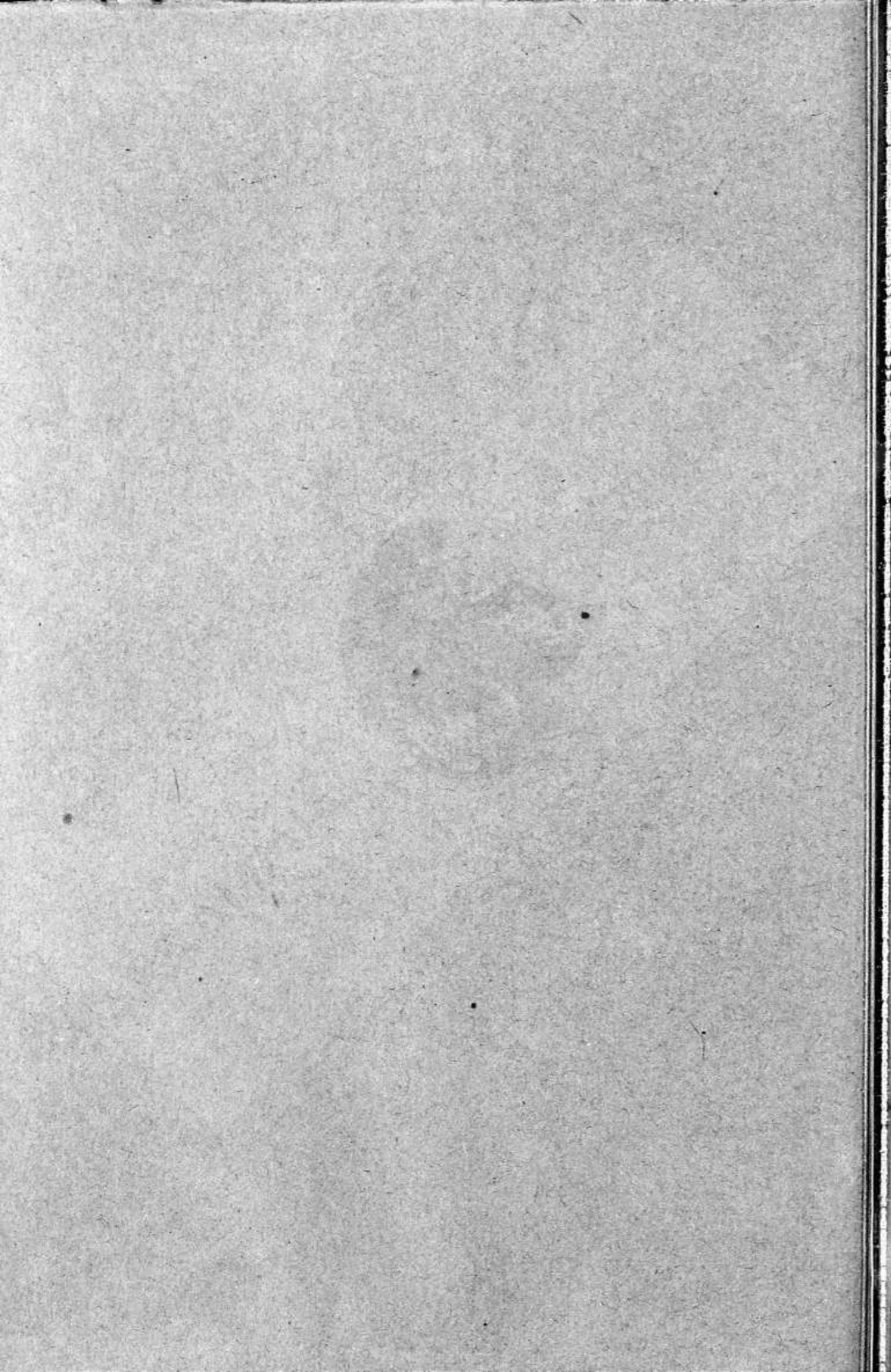
ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 1ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ
1913 ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1915

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ

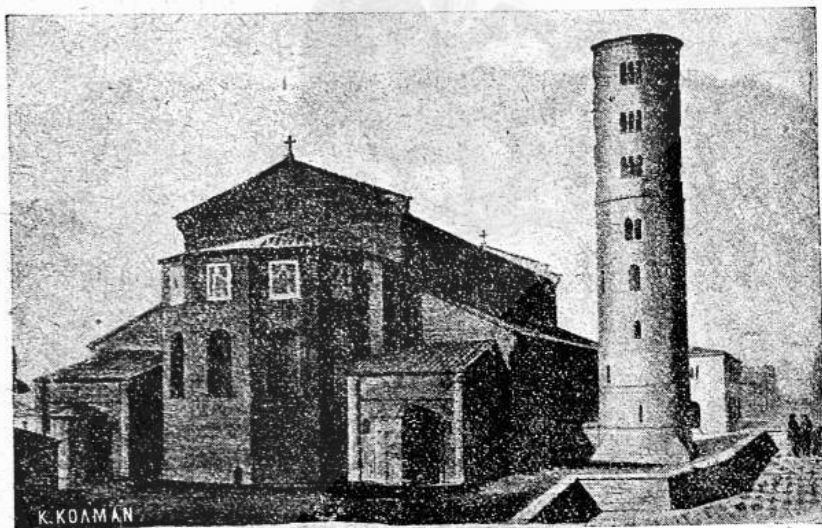
Καθηγητοῦ τῶν Θεσηκευτικῶν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείῳ τῆς Δημ.
Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐν τοῖς Διδασκαλείοις τῆς Φιλεκπ. Ἐταιρείας.

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 1ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ
1913 ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1915

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 1ης
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1913.

Στοιχειώδης Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία μετὰ 5 ὀλοσελίδων εἰκό-
νων. Ἔκδοσις 1915.

Ἰερὰ Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετὰ πολλῶν εἰκόνων
καὶ χάρτου τῆς Παλαιστίνης. Ἔκδοσις 1915.

Ἰερὰ Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης μετὰ πολλῶν εἰκόνων
ὀλοσελίδων καὶ μὴ καὶ χάρτου τῆς Παλαιστίνης. Ἔκδοσις 1915.

Στοιχειώδης Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις. Ἔκδο-
σις 1915.

Λειτουργικὴ τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, κατὰ τὸ πρόγραμμα. Ἔκ-
δοσις 1915, μετ' εἰκόνων.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

(Ἔκδόσεις τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων).

Ἡ Ἑκκλησία μας, ἦτοι ποῦ, πῶς καὶ πότε λατρεύεται ὁ Θεός,
μετὰ πλήρους ἐξηγήσεως τῆς θείας λειτουργίας. Ἔκδοσις 13η (80,000
ἀντίτυπα).

Ἱστορία τῆς Ἑκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμε-
ρον. Ἔκδοσις νέα.

Αἱ Θρησκεῖαι, σύντομος ἱστορία τῶν διαφόρων Θρησκειῶν
ἀγρίων καὶ πεπολιτισμένων ἔθνων.

Ἐξ τῶν Ποιητικῶν Βιβλίων τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης* Ἰὼβ — Ψαλ-
μοὶ — Παροιμίαι — Ἄσμα ἁσμάτων — Ἑκκλησιαστικῆς — Σοφία Σολομῶν-
τος — Σοφία Σειράγ.

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ

Ἡ προκειμένη Λειτουργικὴ περιέχει πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα διδασκομένην ὕλην καὶ μόνον ταύτην. Γράφοντες εἶχομεν ὑπ' ὄψει ὅτι γράφομεν Λειτουργικὴν διδασκαλίαν εἰς μαθητὰς τῆς ἕκτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἀπεφύγομεν πᾶσαν περιττολογίαν, μὴ λησμονοῦντες καὶ τὸ ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ τάξει διδάσκονται ἐκτὸς τῆς Λειτουργικῆς, Κατήχησις. Προσευχαὶ καὶ Ἑρμηνεῖα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, πάντα δὲ ταῦτα εἰς δίωρον καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίαν. Πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ λάβῃ πληρεστέραν γνῶσιν τῶν τῆς λατρείας μας καὶ μάλιστα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνταῦθα ἐκτίθενται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ὡς ἀρμόζει διὰ τὴν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ διδασκαλίαν, παραπέμπομεν εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν γραφεῖσαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1900 τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων Λειτουργικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἐκκλησία μας», ἡ ὁποία ἀριθμεῖ ἤδη τὴν 13ην ἐκδοσιν, τυπωθεῖσα εἰς πλεον τῶν 80,000 ἀντιτύπων.

Δ. Σ. Μ.

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

AKAALPANA

1911

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Λειτουργικὴ ἐξετάζει πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν θεϊαν λατρείαν· δηλαδή τὸ ποῦ λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ), πότε λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τῶν ἑορτῶν), καὶ πῶς λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν). Εἶνε δ' ἀπαραίτητος εἰς πάντα ἀνεπτυγμένον Χριστιανὸν ἡ γνῶσις τῶν τῆς λατρείας, ἵνα μὴ συμμετέχη ταύτης μηχανικῶς μόνον, ἀλλ' ἐν πλήρει συνειδήσει τῶν τελουμένων, ὅτε ἡ ἐκ ταύτης ὠφέλεια εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Α΄ ΠΟΥ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ.

(Ο ΝΑΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝ ΑΥΤΩ)

1. Περί τοῦ ναοῦ γενικῶς. — Ῥυθμὸς χριστιανικῶν ναῶν. — Οἱ ἐπισημότεροι τούτων. 1)

Ἄν καὶ ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ πανταχοῦ δυνάμεθα νὰ τὸν λατρεύωμεν, ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων οἱ Χριστιανοὶ συνήρχοντο ὁμοῦ εἰς ὠρισμένους τόπους λατρείας, διὰ νὰ προσεύχωνται πάντες ὁμοῦ εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα. Οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰῶνων προσήρχοντο συνήθως εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὁμως ἤρχισαν νὰ κτίζωνται κτίρια εἰδικῶς διὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, καλούμενα *ναοὶ ἢ ἐκκλησίαι ἢ οἶκοι Θεοῦ*. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε κατεδαφίζοντο οἱ ὑπάρχοντες ναοὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, οἱ Χριστιανοὶ ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας των μόνον κρυφίως ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς *κατακόμβας*, ἐκ τῶν ὁποίων περιφημοὶ εἶναι αἱ ἔτι σημερον σωζόμεναι εἰς Ῥώμην. Τοιαῦται κατακόμβαι σώζονται ἔτι καὶ εἰς τὴν νῆσον Μῆλον.

Ἄφ' οὗτου ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανούς ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας των (313), ἤρχισαν οὗτοι πλέον νὰ κτίζουν μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, αὐτὸς δ' ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἴδρυσεν τοιοῦτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις 2) Οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν συνήθως τε-

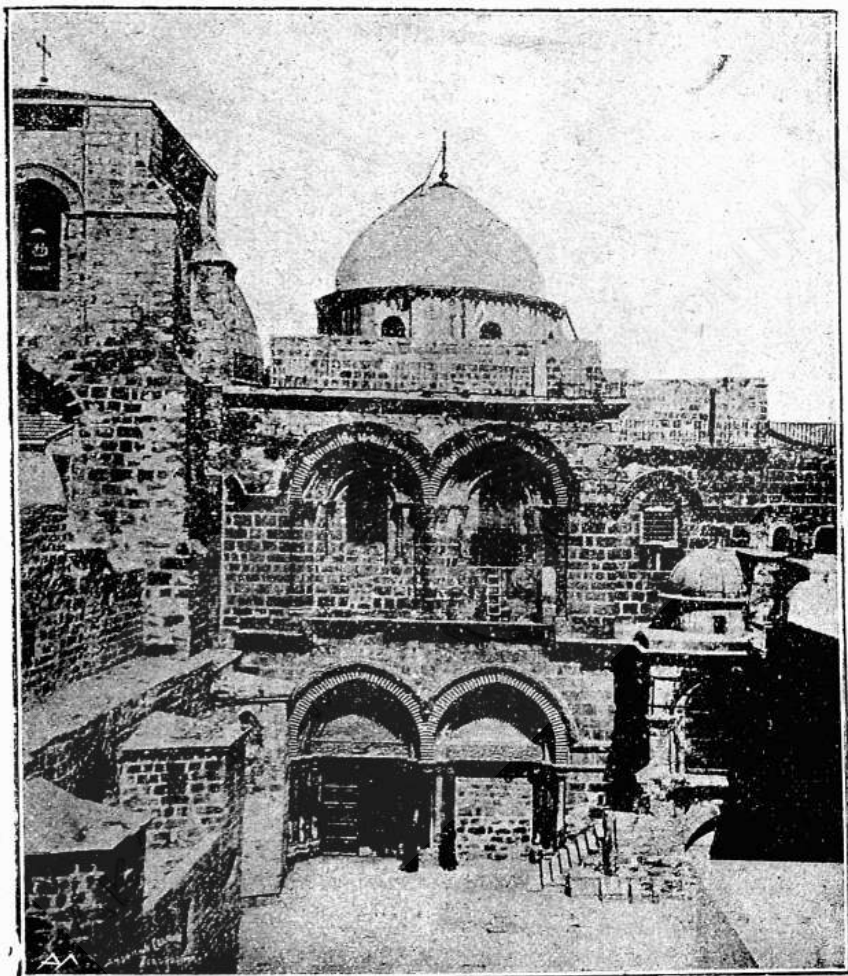
1) Πρὸς ἐπεξηγήσιν τοῦ κειμένου ἃς ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁ ἀναγνώστης τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ 7 εἰκόνας ναῶν τῶν διαφόρων ῤυθμῶν.

2) Πρὸς βλ. εἰκόνα σ. 9.

τράγωνα ἐπιμήκη κτίρια, ἔχοντα ξυλίνην στέγην, διαιρούμενα κατὰ μῆκος εἰς τρία συνήθως (ἢ καὶ πέντε ἐνίοτε) μέρη διὰ σειρᾶς στοῶν στηριζομένων ἐπὶ κίωνων· ἐκ τῶν μερῶν τούτων τὸ μεσαῖον (ἢ κυρία στοᾶ) ἦτο τοῦλάχιστον διπλοῦν τὴν ἔκτασιν ἢ τὰ παρακείμενα, κατέληγε δ' εἰς ἡμικύκλιον. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἐλέγετο βασιλικὴ πᾶν κτίριον ἔχον στοᾶς, στηριζομένας ἐπὶ κίωνων, ὠνομάσθη ὁ τρόπος οὗτος τῆς οἰκοδομῆς τῶν ναῶν **ῥυθμὸς βασιλικῆς**. Περιφημος ναὸς βασιλικῆς εἶναι ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχαιότατος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου¹⁾. Ἐν Ἀθήναις ῥυθμοῦ βασιλικῆς εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Διονυσίου τῶν Δυτικῶν, παρὰ τὸ Ὀφθαλμιατρεῖον· καὶ ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἶναι μικρὰ βασιλική. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, διαμορφοῦται νέος ῥυθμὸς οἰκοδομῆς ναῶν ἐν Βυζαντίῳ, ὁ **βυζαντιακὸς ῥυθμὸς**. Ὁ ναὸς, κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦτον, ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ἐκεῖ δ' ὅπου διασταυροῦνται τὰ δύο σκέλη του, τὸ ὀριζόντιον καὶ τὸ κάθετον, ἀνυψοῦται ὁ θόλος ἢ ὁ τροῦλλος. Ὁ περιφημότερος τοιοῦτος ναὸς εἶναι ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδρυθῆ τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς ῥυθμὸν βασιλικῆς, καταστραφείς δὲ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἀνιδρύθη μὲ θόλον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (τὰ ἐγκαίनिά του ἐτελέσθησαν τὸ 537 μ. Χ.) καὶ θεωρεῖται σήμερον ἔτι ὡς ἀριστούργημα τέχνης²⁾. Κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦτον εἶναι πλεῖστοι ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὧν περιφημότεροι εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Δαφνίου, οἱ ναοὶ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τῆς Καπνικαρέας κ.τ.λ. ἐν Ἀθήναις, τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλοι πλεῖστοι βυζαντιακῆς ἐποχῆς. Σή-

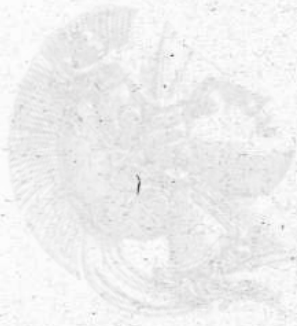
1) Πρὸς εἰκόνας σ. 17 καὶ σ. 25.

2) Περὶ αὐτοῦ πρὸς. ἡμετέραν στοιχειώδη Ἑκκλ. Ἱστορίαν (1914) σελ. 49 κ. ἐ. Εἰκόνας του ἴδε σελ. 33 καὶ 41.

Ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῆς Ἀναστάσεως, ἰδρυθεὶς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὸν 4ον αἰῶνα, ὡς ἔχει σήμερον.

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

μερον ἔτι κατὰ τοιοῦτον ῥυθμὸν κίττονται οἱ πλείστοι τῶν ἐν Ἑλλάδι ναῶν, μὲ μικρότερον ὅμως θόλον, διότι εἶναι δυσχερῆς ἡ κατασκευὴ μεγάλου θόλου. Ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος διεμορφώθη ἐν Γαλλίᾳ νέον εἶδος ῥυθμοῦ, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀντὶ ἡμικυκλίου κυριαρχεῖ πανταχοῦ τὸ τρίγωνον σχῆμα καὶ ὅτι ὁ θόλος καταλήγει εἰς ὄξύ. Ἐπειδὴ ἐσφαλμένως ἐνομίσθη ὅτι τὸν ῥυθμὸν τοῦτον διεμόρφωσαν πρῶτοι οἱ Γότθοι, ὠνομάσθη ὁ ῥυθμὸς οὗτος *γοτθικός*. Περίφημον πρότυπον τοιοῦτου ῥυθμοῦ εἶναι ὁ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἰδρυθεὶς δόμος (ἦτοι μητρόπολις) τῆς Κολωνίας.¹⁾ Τοιοῦτου ῥυθμοῦ ἐν μικρογραφίᾳ εἶναι καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγγλικανῶν, ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου τοῦ Ζαπείου.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ ἤρχισαν νὰ κίττον ναοὺς κατὰ τὸν *ῥυθμὸν τῆς ἀναγεννήσεως*, ὅστις εἶναι μῆγμα βασιλικῆς καὶ βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ. Τοιοῦτος περίφημος ναὸς εἶναι ὁ ἐν Ῥώμῃ τοῦ ἀγίου Πέτρου²⁾, (ἡ οἰκοδόμησις του ἤρχισε τὸ 1506 καὶ ἀπεπερατώθη ἐντελῶς μόλις τὸ 1626).

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων ἐπεκράτει συνήθεια αἱ ἐκκλησῖαι νὰ κίττονται οὕτως ὥστε τὸ ἱερὸν νὰ εἶναι πρὸς ἀνατολάς, διότι εἰς τὴν ἀνατολὴν ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ὁ πνευματικὸς ἥλιος, ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Οἱ ναοὶ εἶναι ὁ καταλληλότετος τόπος λατρείας τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον διότι ἡ κοινὴ προσευχὴ διεγείρει τὸ συναίσθημα τῆς ἀδελφότητος τῶν συμπροσευχομένων, οἱ ὁποῖοι εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκεῖ τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ κηρύσσεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἔτι δὲ διότι ἡ διακόσμησις τοῦ ναοῦ καὶ ἡ ἐκκλη-

1) Πρὸβλ. εἰκόνα σ. 49.

2) Πρὸβλ. εἰκόνα σ. 57.

σιαστική μουσική πολὺ συντελεῖ εἰς ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

2. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ περιεχόμενα εἰς αὐτόν.

Ἐκάστη ἐκκλησία εἶναι διηρημένη εἰς δύο μέρη : εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἢ ἱερόν, ὅπου λειτουργοῦν οἱ ἱερεῖς, καὶ εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὅπου μένει ὁ λαός. Τὸ ἅγιον βῆμα εἶναι ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου χωρίζεται διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, συγκοινωνεῖ δὲ μετ' αὐτοῦ διὰ τριῶν πυλῶν· ἐκ τούτων ἡ μεσαία λέγεται ἁγία ἢ ὠραία πύλη. Πρὸ τῆς ὠραίας πύλης ὑπάρχει συνήθως μία κυκλωτοερῆς προέκτασις τοῦ ἁγίου βήματος, ἡ *σολέα*.

Α') Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχει :

1) Ἡ ἁγία τράπεζα, εἰς τὸ μέσον τοῦ ἱεροῦ· ἐπ' αὐτῆς τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας. Κατασκευάζεται συνήθως ἐκ λίθου καὶ στηρίζεται εἰς ἓνα στῦλον, ἐνίστε δὲ καὶ εἰς τέσσαρας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἁγίας τραπέζης ὑπάρχει μικρὸν κοίλωμα, ὅπου τίθεται ἀργυρᾶ θήκη· ἐντὸς ταύτης τίθενται ἅγια λείψανα, διὰ νὰ δηλωθῇ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίχθη διὰ τοῦ ἱεροῦ ζήλου καὶ τῶν θυσιῶν τῶν ἁγίων τῆς. Ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἡ ὁποία καλύπτεται μὲ διάφορα καλύμματα, τίθενται τὸ εὐαγγέλιον, δύο κηροπήγια, καὶ εἰς τὸ μέσον ἓν σκεῦος, τὸ ἀρτοφόριον, ὅπου φυλάττεται δι' ὄλον τὸ ἔτος ἅγιος ἄρτος ἁγιασθεὶς κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην· χρησιμεύει δ' οὗτος δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας, λόγου χάριν διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀσθενούντων. Διὰ νὰ γίνῃ θεία λειτουργία πρέπει ἡ ἁγία τράπεζα νὰ ἔχῃ ἁγιασθῆ κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ. Ὅπου δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λειτουργία καὶ δὲν ὑπάρχει ἁγία τράπεζα ἁγιασμένη (εἰς πλοῖα, στρατόπεδα, μικρὰς ἐκκλησίας μὴ ἑνοριακάς), ἐκεῖ γίνεται χρῆσις τοῦ ἀντιμνησίου· τοῦτο εἶναι ὕφασμα τετρα-

γωνον, αγιασθὲν κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ ταφή τοῦ Κυρίου, εἰς τὸ ἄκρον του δὲ φέρει ἐρραμένα ἅγια λείψανα.

2) Ἀριστερᾷ τῆς ἀγίας τραπέζης εἶνε μικροτέρα τράπεζα· λέγεται *παρατραπέζιον*, διότι εἶνε πλησίον τῆς ἀγίας τραπέζης. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖ πρῶτον προσκομίζονται, φέρονται τὰ τίμια δῶρα, πρὶν ἢ μεταφερθοῦν εἰς τὴν ἀγίαν τράπεζαν, λέγεται τὸ παρατραπέζιον ἄλλως καὶ *προσκομιδὴ* ἢ *πρόθεις*.

3) Τὸ *σκευοφυλάκιον* εἶναι δεξιᾷ τῆς ἀγίας τραπέζης τοῦτο εἶναι ἐρμάριον ὅπου φυλάσσονται τὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία. Εἰς μεγαλυτέρους ναοὺς διὰ σκευοφυλάκιον χρησιμεύει ἓν ἢ καὶ περισσότερα δωμάτια.

4) Εἰς πολλὰς ἐκκλησίας ὀπισθεν τῆς ἀγίας τραπέζης ὑπάρχουν θρόνοι ξύλινοι ἢ μαρμαρινοί, ὅπου κάθηνται οἱ κληρικοὶ ὅταν ἀναγινώσκονται ψαλμοὶ ἢ προφητεῖαι. Ἐπειδὴ δ' οἱ θρόνοι οὗτοι εἶναι συνήθως πλησίον ἀλλήλων καλοῦνται *σύνθρονον*. Τοιοῦτο σύνθρονον ἐκ πέντε μαρμαρίνων θρόνων ὑπάρχει εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου κάθηνται τὰ μέλη τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ὅταν λειτουργοῦν εἰς ἐπισήμους περιστάσεις.

Β') Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνομεν :

1) Τὸν *ἄμβωνα*, εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ· ἀπ' αὐτοῦ ὁ διάκονος ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύττει ὁ ἱεροκῆρυξ.

2) Ἀντικρὸν τοῦ ἄμβωνος τὸν *δεσποτικὸν θρόνον*.

3) Τὰ *ἀναλόγια*, ὅπου οἱ ψάλται θέτουν τὰ βιβλία των.

Ἐξερχόμενοι τοῦ κυρίως ναοῦ εὗρισκόμεθα εἰς τὸ *πρόπυλον*, τὸ ὁποῖον συνήθως λέγεται σήμερον καὶ *νάρθηξ*. Εἰς τὰς ἀρχαίας ὁμως ἐκκλησίας *νάρθηξ* ἢ *πρόναος* ἐλέγετο χώρος μεταξὺ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ προπύλου, ὅπου ἔμε-

νον οἱ κατηγούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες πρὶν γίνουν δεκτοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς τέλειοι Χριστιανοί. Εἰς τὸ πρόπυλον ὑπῆρχεν ἡ κρήνη, περιέχουσα ὕδωρ, μὲ τὸ ὁποῖον ἐνίπτοντο τὰς χεῖρας οἱ εἰσερχόμενοι πιστοί, πρὸς συμβολισμόν τῆς πνευματικῆς ἀγνότητος. Περιφημος δ' ἦτο ἡ κρήνη τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀνωθεν τῆς ὁποίας ἀνεγινώσκετο ἡ περιφημος ἐπιγραφή :

ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ

ἡ ὁποία εἶτε ἐκ δεξιῶν εἶτε ἐξ ἀριστερῶν ἀναγνωσθῆ ἀποδίδει τὴν αὐτὴν φράσιν.

3. Τὰ ἱερὰ σκεύη διὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν.

Ἱερὰ σκεύη χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐτοιμασίαν καὶ τὴν τέλειον τῆς θείας εὐχαριστίας εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Ὁ ἅγιος δίσκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τίθεται ὁ ἅγιος ἄρτος· συμβολίζει τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Σωτῆρ.

2) Τὸ ἅγιον ποτήριον χρησιμεύει διὰ τὸ ἅγιον αἷμα, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ποτηρίου, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ Χριστὸς κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον.

3) Ἡ λόγχη, μαχαιρίδιον χρησιμεῖον διὰ νὰ κόπη ὁ ἱερεὺς τὸν ἄρτον κατὰ τὴν προσκομιδὴν. Ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην, μὲ τὴν ὁποίαν στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

4) Ὁ Ἀστερίσκος· ἐπ' αὐτοῦ τίθεται τὸ κάλυμμα τοῦ δίσκου, διὰ νὰ μὴ ἐγγίξῃ τοῦτο τὸν ἅγιον ἄρτον. Ἔχει συνήθως σχῆμα σταυροῦ, στηριζομένου ἐπὶ 4 ποδῶν. Συμβολίζει δὲ τὸν ἀστέρα, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τοὺς μάγους πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

5) Ὁ ἄηρ. Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς τελειώσῃ τὴν προετοιμα-

σίαν τῶν τιμίων δώρων, καλύπτει μὲ μικρὸν κάλυμμα τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ τὸν ἅγιον δίσκον, ἰδιαιτέρως τὸ καθέν, ἀμφοτέρω δ' ὁμοῦ μὲ μεγαλύτερον κάλυμμα, τὸν λεγόμενον ἄερα· ὑπενθυμίζει δὲ ὁ ἄηρ τὴν νεκρικὴν σινδόνα, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ κατεβιβάσθη τοῦτο ἀπὸ τὸν σταυρόν.

6) *Τὸ ξέον* εἶναι σκεῦος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θερμαίνεται τὸ ὕδωρ διὰ νὰ χυθῆ ἐντὸς τοῦ ἁγίου ποτηρίου πρὶν μεταλάβῃ ὁ ἱερεὺς, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι, ὅτε στρατιώτης ἐκέντησε διὰ τῆς λόγχης τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος, ἐξῆλθε θερμὸν αἷμα καὶ ὕδωρ.

7) *Ἡ λαβίς* εἶναι κοχλιάριον, μὲ τὸ ὁποῖον μεταδίδει ὁ ἱερεὺς τὴν θεῖαν κοινωνίαν ἐκ τοῦ ποτηρίου εἰς τοὺς πιστοὺς.

8) *Ὁ σπόγγος καὶ ἡ μοῦσα* εἶναι σπόγγοι χρησιμεύοντες πρὸς καθαρισμόν τοῦ ἁγίου δίσκου καὶ τοῦ ποτηρίου κυρίως.

4. Τὰ ἱερὰ σκεῦα διὰ τὰ λοιπὰ μυστήρια καὶ τὰς ἀκολουθίας.

Ἐκτὸς τῶν σκευῶν, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν, εἰς ἐκάστην ἐκκλησίαν ὑπάρχουν καὶ τὰ ἑξῆς ἱερὰ σκεῦα :

1) *Ἡ κολυμβήθρα*, διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος· εἰκονίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμόν, ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Χριστός, ἢ τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὅπου ἐθεραπεύοντο οἱ λουόμενοι.

2) *Τὸ μυροδοχεῖον*. δοχεῖον μικρὸν, περιέχον ἅγιον μύρον.

3) *Ὁ ἀετός*, διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης. Εἶναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀετός μὲ ἀνοικτὰ πτερά, ἄνωθεν μιᾶς πόλεως. Κατὰ τὴν

χειροτονίαν νέου ἐπισκόπου ὁ χειροτονούμενος ἐπίσκοπος ἀπαγγέλλει τὸ «Πιστεύω», πατῶν ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος τούτου. Καὶ ὁ μὲν αἰτὸς παριστάνει τὸν ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔχη ἐστραμμένον τὸν νοῦν του πρὸς τὰ θεῖα, ἡ δὲ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ νέου ἐπισκόπου.

4) Ὁ ἐπιτάφιος, ὕφασμα μὲ εἰκόνα παριστάνουσαν τὸν Χριστὸν ἐν τάφῳ, διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἐπιταφίου θρήνου.

5) Τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ αἱ ἱεραὶ σημαῖαι προηγουῦνται πάσης λιτανείας ἢ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Εἰς τὰ ἐξαπτέρυγα εἰκονίζονται οἱ ἄγγελοι μὲ ἕξ πτέρυγας, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐκτελοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

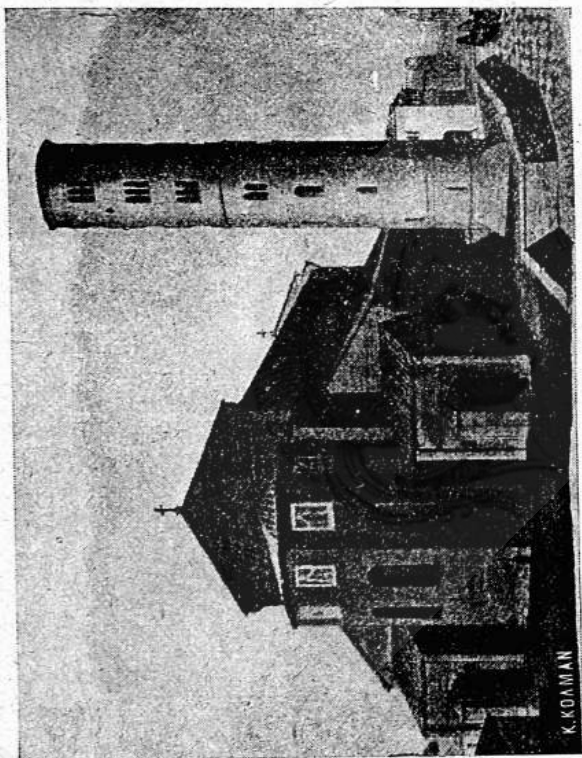
6) Τὸ θυμιατήριον περιέχει θυμίαμα μὲ ἀνημμένους ἀνθρακας. Εἶναι δὲ τὸ θυμίαμα σύμβολον τῆς προσευχῆς, ἡ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸν ὡς θυμίαμα, ὅπως λέγει ὁ Δαυὶδ : «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου ».

7) Τὸ δίπτυχον εἶναι μικρὸν βιβλίον, εἰς τὰς δύο πτυχὰς τοῦ ὁποίου γράφει ὁ ἱερεὺς τὰ ὀνόματα τῶν ζώντων καὶ νεκρῶν ὅσα θὰ μνημονεύσῃ. Τὸ δίπτυχον συνήθως σήμερον εἶναι ἀπλοῦν τεμάχιον χάρτου.

5. Εἰκόνες, κοσμήματα, σύμβολα, φωτισμός, κώδωνες, ἱερά ἄμφια, λειτουργικὰ βιβλία.

Αἱ ἐκκλησιαί κοσμοῦνται δι' εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων, ὡς καὶ δι' ἀναπαραστάσεων ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔχομεν δὲ τὰς εἰκόνας πρὸς τιμὴν τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, πρὸς ὑπενθύμισιν τῶν μεγάλων τῶν ἔργων καὶ πρὸς διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰς εἰκόνας ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν μόνον, ἐπειδὴ εἰκονίζουσιν πρόσωπα σεβαστὰ δι' ἡμᾶς,

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου ἐν Ῥαβέννα, ἡ ἄριστα διατηρουμένη
τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βασιλικῶν. (Ἰδρῦθη τὸν ἕκτον αἰῶνα).

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

AKADINIA

ὄχι δὲ καὶ νὰ λατρεύωμεν, διότι λατρεία ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν.

Αἱ ἐκκλησίαι κοσμοῦνται καὶ μὲ ἄλλα *κοσμήματα* καὶ *σύμβολα*. Συχνάκις εἰς τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας βλέπομεν ἐξωγραφισμένα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (X ἢ Χ = Χριστός. Χ = Ἰησοῦς Χριστός. IHC = Ἰησοῦς. ✠ ἢ Χ = ὁ Χριστός ἐπὶ σταυροῦ). ἐπίσης τὰ στοιχεῖα Α—Ω (= ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου). Ὁ Χριστὸς παρίσταται συχνάκις ὡς ὁ καλὸς ποιμὴν καὶ ὡς ἄμνός. Καὶ ὁ *ἰχθύς* εἶναι σύμβολον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (διότι τὰ γράμματα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἡ λέξις ἰχθύς εἶναι τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῶν ἐξῆς λέξεων : Ἰησοῦς-Χριστὸς-Θεοῦ Υἱὸς-Σωτήρ).

Εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν ζωγραφίζεται ἐνίοτε *περιστερά*· συμβολίζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐφανερώθη κατὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ ὡς περιστερά, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀθρότητα. Ζωγραφίζεται ἐπίσης *ἄγκυρα*, σύμβολον τῆς ἐλπίδος· *κρίνον*, σύμβολον τῆς ἀγνότητος· *κλάδος ἐλαίας*, σύμβολον εἰρήνης· *κλάδος φοίνικος*, σύμβολον τῆς νίκης τοῦ Χριστιανισμοῦ· *λύρα*, σύμβολον πνευματικῆς χαρᾶς· *πλοῖον*, σύμβολον τῆς ἐκκλησίας· *ταῶς* (παγῶνι), σύμβολον τῆς ἀθανασίας καὶ ἄλλα.

Συχνότατα τέλος εἰκονίζεται εἰς τοὺς τοίχους, εἰς τὰ ἄμφια καὶ εἰς τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας ὁ *σταυρός*, τὸ ἱερὸν τοῦτο σημεῖον, διότι ἐπὶ σταυροῦ θανὼν ὁ Χριστὸς ἔσωσε τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ κάμνομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν προσευχὴν μας, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ· τὸ κάμνομεν δὲ μὲ τὰ τρία δάκτυλα πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων εἰκόνων καίουσι *κανδήλαι* χάριν τιμῆς.

Καὶ ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος καίει *κανδήλα* διαρκῶς,

λεγομένη διὰ τοῦτο **ἀκοίμητος**· συμβολίζει δὲ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον φωτίζει κάθε ἄνθρωπον. Τοιαύτη κανδήλα ὑπάρχει καὶ ἔμπροσθεν τῆς ὡραίας πύλης. Αἱ ἐκκλησιαί φωτίζονται καὶ μὲ πολυφώτους καιδήλας καὶ πολυελαίους. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ λατρείας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τιμῆς πρὸς τοὺς ἁγίους, ἀνάπτομεν **κηρία καὶ λαμπάδας**, εἰς χάραν καὶ εἰς λύπην, εἰς γάμον καὶ εἰς κηδεῖαν. Πρὸς τοποθέτησιν τῶν κηρίων χρησιμεύουν τὰ κηροπήγια, τὰ λεγόμενα **μανοῦάλια**. Τὰ **δικηροτρίκηρα**, μὲ τὰ ὁποῖα εὐλογεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, συμβολίζουν τὸ μὲν δίκηρον τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ τρίκηρον τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος (Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα). Ὅταν γίνεται ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν τιμίων Δώρων, προηγεῖται λαμπὸς χάριν τιμῆς.

Διὰ τὰ συναθροίζεται ὁ λαὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰδοποιεῖται μὲ τοὺς **Κώδωνας** ἢ **Καμπάνας**, καθὼς ὀνομάζονται κοινῶς, διότι ἡ πρώτη κατασκευὴ των ἔγεινεν ἀπὸ τοῦ περιφήμου χαλκοῦ τῆς ἰταλικῆς ἐπαρχίας Καμπανίας. Οἱ κώδωνες εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα. Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν καμπανῶν οἱ Χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο εἰς τὰς ἱερὰς συνάξεις κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε κρυφίως ἔτελεῖτο ἡ λατρεία, διὰ τῶν λαοσυνακτῶν, τῶν λεγομένων συνήθως **θεοδρομῶν**. Μετὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν ἀντικατέστησαν τούτους τὰ διὰ σφυρίων κρουόμενα σιδηρὰ σήμαντρα (τὰ **ἁγιοσίδηρα**), ὅπως γίνεται σήμερον ἔτι εἰς πολλὰ μοναστήρια. Ἐντὸς τοῦ σκευοφυλακίου φυλάττονται τὰ **ἱερὰ ἄμφια**, δηλαδὴ τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα φοροῦν οἱ κληρικοὶ ὅταν ἱερουργοῦν. Οἱ κληρικοὶ φέρουν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας στολὴν μαύρην, διὰ τὸ σοβαρὸν καὶ ἀξιοπρεπές. Εἶναι δ' ἡ στολὴ αὕτη ἀρχαιοτάτη, διατηρηθεῖσα μέχρι σήμερον, διότι ἐθεωρήθη ἄτοπον οἱ κληρικοὶ νὰ ἀλλάζουν ἐνδυμασίαν ἀναλόγως τοῦ

συρμού· ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φέρουν κάλυμμα, τὸ ὁποῖον καλεῖται *καλυμμαύχιον*, διότι εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὸ κάλυμμα τοῦτο ἐξετείνετο πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐκάλυπτε τὸν αὐχένα.

Ἡ στολή τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λειτουργίαν (*τὰ ἱερὰ ἄμφια*) ἦτο λευκή, εἰς δήλωσιν τῆς ἀγνότητος αὐτῶν. Ἐκοσμεῖτο δέ, τὸ πρῶτον, ἡ στολή αὕτη μὲ κοκκίνους σταυροὺς καὶ μὲ γραμμὰς τοῦ ἰδίου χρώματος, διὰ νὰ συμβολίζεται ὅτι ἡ σωτηρία ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος. Ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἔγινε, κατὰ μίμησιν τῆς στολῆς τῶν αὐτοκρατόρων, πολυτελὴς καὶ πολυχρωμος. Δι' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης ὑπάρχουν ἰδιαίτερα ἱερὰ ἄμφια.

Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον συνήθως φυλάττονται τὰ *λειτουργικὰ βιβλία*, δηλαδή τὰ βιβλία τὰ χρήσιμα διὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀκολουθιῶν. Τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἑξῆς : *Τὸ Εὐαγγέλιον*, περιέχον τὰ 4 εὐαγγέλια· ὁ *Ἀπόστολος*, περιέχων τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων· τὸ *Ψαλτήριον*, περιέχον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ· τὸ *Εὐχολόγιον*, περιέχει τὰς ἐν χρήσει λειτουργίας καὶ ἀκολουθίας τῶν μυστηρίων καὶ τῶν διαφόρων τελετῶν, ὡς καὶ διαφόρους εὐχάς· τὸ *Τυπικόν*, περιέχει τὴν τάξιν τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν· ἡ *Ὀκτώηχος* καὶ ἡ *Παρακλητικὴ* εἶναι συλλογαὶ τροπαρίων· τὰ *Μηνιαῖα*, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἐν δι' ἕκαστον μῆνα, περιέχουν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, δηλαδή ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἑορτάζονται καθ' ὠρισμένην ἡμερομηνίαν· τὸ *Τριώδιον* καὶ ἡ *Παρακλητικὴ* περιέχουν τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ὅπως λέγονται αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἑορτάζονται ὠρισμένην ἡμερομηνίαν.

Β'. ΠΟΤΕ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

(ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ)

6 Περί έορτών.

Τὴν λατρείαν μας πρὸς τὸν Θεὸν ὀφείλομεν νὰ ἐκδηλώμεν καθ' ἑκάστην, ἰδίως ὅμως κατὰ τὰς σπουδαιότερας ἑορτάς, ἧτοι καθ' ἡμέρας ὁρισθείσας εἰς μνήμην καὶ τιμὴν ἡ τοῦ Χριστοῦ καὶ διεφόρων γεγονότων τοῦ βίου του (*Δεσποτικά ἑορταί*), ἢ τῆς ἁγίας του Μητρὸς (*Θεομητορικά ἑορταί*), ἢ τῶν ἁγίων (*ἑορταί τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ*).

Ἐκάστη ἑορτὴ ἑορτάζεται ἅπαξ κατ' ἔτος πλὴν τῆς Κυριακῆς, ἡ ὁποία ἑορτάζεται καθ' ἑβδομάδα εἰς μνήμην τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ Αἰ ἐτήσια δεσποτικά ἑορταί διακρίνονται εἰς ἀκίνητους καὶ κινήτας. *Ἀκίνητοι* μὲν λέγονται ἐκεῖνοι αἱ ὁποῖαι τελοῦνται πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν (π.χ. τὰ Χριστούγεννα ἑορτάζονται πάντοτε τὴν 25ην Δεκεμβρίου). *Κινήται* δὲ λέγονται ἐκεῖνοι, αἱ ὁποῖαι ἑορτοῦνται καθ' ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, οὐχὶ ὅμως κατὰ τὴν αὐτὴν κατ' ἔτος ἡμερομηνίαν (λ. χ. τὸ Πάσχα ἑορτάζεται πάντοτε κατὰ Κυριακὴν, οὐχὶ ὅμως εἰς σταθερὰν ἡμερομηνίαν).

7. Ἀκίνητοι Δεσποτικά ἑορταί ²⁾

Αἱ ἀκίνητοι Δεσποτικά ἑορταί εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) *Τὰ Χριστούγεννα* εἰς τὰς 25 Δεκεμβρίου, εἰς μνή-

(1) Περί τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἑρτασμοῦ τῆς Κυριακῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν Στοιχειώδη Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν Κατήχησιν (1914) ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς Δ' ἐντολῆς (§ 16).

2) Δεπτομερείας περὶ τῶν ἑορτῶν τούτων ἴδε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Στοιχειώδει ἱερᾷ ἱστορίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης (1914), ἐν τοῖς σχετικοῖς κεφαλαίοις.

μην τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸ ἔτος 750 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης.

2) *Ἡ Περιτομὴ τοῦ Κυρίου* κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, 8 ἡμέρας μετὰ τὰ Χριστούγεννα, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ Σωτὴρ 8 ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του ἔλαβε, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑβραίων, τὸ ὄνομά του (Ἰησοῦς).

3) *Τὰ Θεοφάνια ἢ Ἐπιφάνια*, εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμόν. Τότε ἐπεφάνη ἡ Θεότης, διότι ἐνῶ ὁ υἱὸς ἐβαπτίζετο, τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατέβη ἐπὶ τὸν Χριστόν, ἐν μορφῇ περιστερᾶς, ἠκούσθη δ' ἐξ οὐρανῶν ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς λέγοντος : « Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα » (= τὸν ὁποῖον ἐγὼ ἀγαπῶ). Λέγεται δ' ἡ ἑορτὴ αὕτη καὶ *Φῶτα*, ἐπειδὴ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν πλεῖστα φῶτα, δηλαδὴ βαπτίσματα.

4) *Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου*, εἰς τὰς 2 Φεβρουαρίου πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ γέρον προφήτης Συμεὼν ὑπήντησεν (= ὑπεδέχθη) τὴν Θεοτόκον, ἣτις ἔφερε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος. συμφώνως πρὸς τὸν μωσαϊκὸν νόμον κατὰ τοῦτον ἢ μήτηρ 40 ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸ νεογέννητον ἄρρεν εἰς τὸν ναὸν καὶ νὰ προσφέρῃ θυσίαν. Τότε ὁ γέρον Συμεὼν, ὁ ὁποῖος εἶχε παρακαλέσει τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀποθάνῃ πρὶν ἶδῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἔλαβε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ ἠὐχαρίστησε τὸν Θεόν, εἰπὼν τό : « Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα... ».

5) *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος*, εἰς τὰς 6 Αὐγούστου, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, ὅτε ὁ Χριστὸς συνωμίλησε μὲ τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Μωϋσέα, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν τριῶν μαθητῶν του, Πέ-

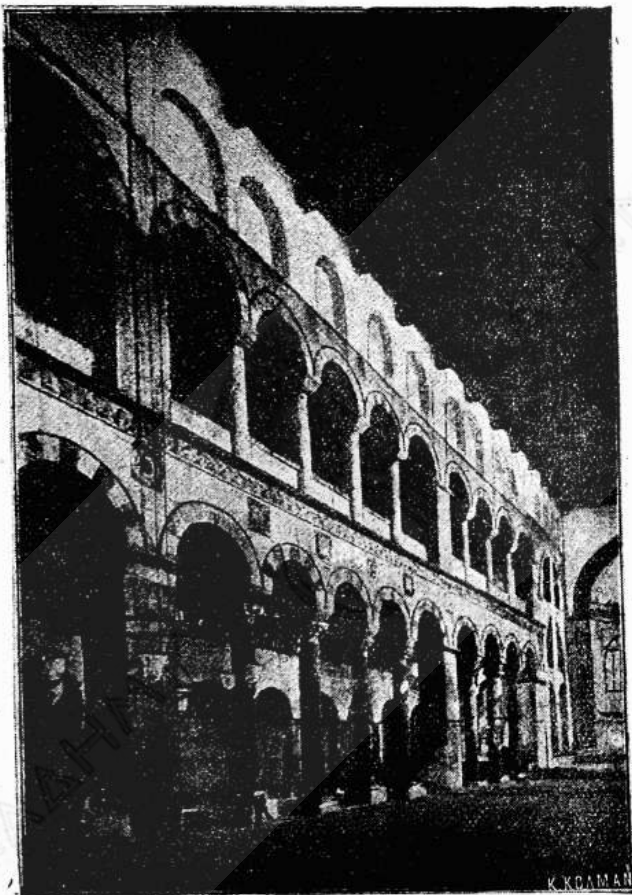
τρον, Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου, πρὸς τοὺς ὁποίους ἠκούσθη φωνὴ ἐξ οὐρανῶν, λέγουσα : « οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε ».

6) Εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἐορτὰς καταλέγονται καὶ αἱ *ἐορταὶ τοῦ τιμίου Σταυροῦ*, καθόσον τὸν σταυρὸν τιμῶμεν, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐκρεμάσθη ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν σωτηρίαν μας. Πέντε φορὰς τὸ ἔτος ἔχομεν ἐορτὴν τοῦ σταυροῦ. Ἡ σπουδαιότερα εἶνε ἡ *ἐορτὴ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ*. Εἰς τὰς 14 Σεπτεμβρίου ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον ἡ ἀγία Ἑλένη, ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ τούτου πανηγυρικῶς ἀνυψώθη πρὸς προσκύνησιν ὁ τίμιος σταυρός, τὸν ὁποῖον εὗρεν ἡ ἀγία Ἑλένη. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἐορτάζεται ἡ ἐορτὴ τῆς ὑψώσεως τὴν ἐπομένην τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ἐορτὴ αὕτη ὑπομιμνήσκει συγχρόνως καὶ τὸ ὅτι κατὰ τὸ 628 μ. Χ. ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἡράκλειος ἐπανέφερε θριαμβευτικῶς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τὸν τίμιον σταυρόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀρπάσει οἱ Πέρσαι τὸ 614 μ. Χ.

Ἄλλη σπουδαία ἐορτὴ τοῦ σταυροῦ εἶναι ἡ *ἐορτὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*, κατὰ τὴν τρίτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὅτε διὰ τὴν ἀνακουφισθῶμεν εἰς τὸ μέσον τῆς νηστείας, ὑπομιμνήσκειται εἰς ἡμᾶς, ὅτι πλησιάζει ἡ χαρμόσυνη ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως, ψαλλομένου τοῦ : « Τὸν σταυρόν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν ἀγίαν σου ἀνάστασιν ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν ». Ἐχομεν καὶ ἄλλας τινὰς δευτερευούσης σημασίας ἐορτὰς τοῦ σταυροῦ.

8. Κινητὰ Δεσποτικὰ ἐορτὰ γενικῶς.

Κινητὰ Δεσποτικὰ ἐορτὰ λέγονται, ὡς εἶπομεν, ἐκεῖ-

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίῃ (ρυθμοῦ βασιλικῆς τοῦ πέμπτου ἢ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος).

AKAALIMIA

ναι αἱ ὁποῖαι ἐορτάζονται καθ' ὄρισμένην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, οὐχὶ ὁμως κατὰ τὴν αὐτὴν κατ' ἔτος ἡμερομηνίαν.

Κέντρον τῶν ἐορτῶν τούτων εἶναι τὸ Πάσχα, καὶ διὰ τὸ γνωρίζωμεν πότε ἐορτάζονται αὗται πρέπει νὰ γνωρίζωμεν πότε ἐορτάζεται τὸ Πάσχα.

Τὸ Πάσχα, πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐορτάζεται εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐορτάζεται πανταχοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένην σύνοδος (325 μ. Χ.) ὥρισε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ὄφειλον πάντες οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐορτάζουσι τὸ Πάσχα. Βάσις ἐλήφθη ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία, ἥτοι ἡ ἡμέρα τοῦ ἕαρος, ὅτε ἡ ἡμέρα εἶναι ἴση πρὸς τὴν νύκτα, δηλαδὴ δωδεκάωρος. Ἐαρινὴ ἰσημερία ἦτο τότε ἡ 21η Μαρτίου. Λοιπὸν ὥρισθη τὸ Πάσχα νὰ ἐορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον, ἡ ὁποία φαίνεται μετὰ τὴν 21ην Μαρτίου. Ἐὰν ἡ πανσέληνος συμπέσῃ Κυριακὴν, τὸ Πάσχα ἐορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Ἐπίσης τὸ Πάσχα ἀναβάλλεται διὰ μίαν ἑβδομάδα, εἰὰν συμπέσῃ τὸ Πάσχα τῶν Ἑβραίων. Ὡστε τὸ Πάσχα δὲν δύναται νὰ ἐορτασθῇ οὔτε πρὸ τῆς 22ας Μαρτίου, ἀλλ' οὔτε καὶ βραδύτερον τῆς 25ης Ἀπριλίου¹⁾.

Ἡ σειρά τῶν κινητῶν τούτων ἐορτῶν ἀρχίζει δέκα Κυριακὰς πρὸ τοῦ Πάσχα, μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, καὶ τελειώνει ὀκτὼ Κυριακὰς μετὰ τὸ Πάσχα, μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν ἀγίων Πάντων.

Αἱ ἐορταὶ αὗται δὲν εἶναι πᾶσαι πρὸς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσαι ἔχουσι σχέσιν μετὰ τὸ Πάσχα καὶ ἀνα-

1) Ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὸ Πάσχα τῶν Δυτικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων πότε συμπέπτει μετὰ τοῦ ἡμετέρου, πότε δ' οὐχί, εἶναι ὅτι παρ' αὐτοῖς ὡς βάσις δὲν λαμβάνεται ἡ κατὰ τὸ 325 ἑαρινὴ ἰσημερία (24ην Μαρτίου), ἀλλ' ἡ ἐκάστοτε ἑαρινὴ ἰσημερία (νῦν ἡ 8η Μαρτίου).

φέρονται εἰς πράξεις καὶ λόγους τοῦ Χριστοῦ, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅλαι ὡς δεσποτικάι.

Τὰς κινητὰς ἑορτὰς δυνάμεθα νὰ ὑποδιαίρῃσωμεν : α') εἰς ἑορτὰς πρὸ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, β') εἰς τὴν μεγάλην ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα, καὶ γ') εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα ἑορτὰς.

Ἦδη ἄς ἐξετάσωμεν τὰς σπουδαιοτέρας ἐξ αὐτῶν :

9. Κινητὰ δεσποτικά ἑορτὰ πρὸ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος.

1) *Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου*, δέκα Κυριακὰς πρὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκειται ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, ἐκ τῆς ὁποίας μανθάνομεν ὅτι « Πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται »¹⁾. Τὸ βιβλίον τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου λέγεται *Τριῶδιον*, ἐπειδὴ τὸ σύνολον τῶν ὕμνων δι' ἐκάστην τῶν ἑορτῶν τούτων ἀπετέλει κατ' ἀρχὰς τρεῖς ᾠδὰς. Σήμερον οἱ ὕμνοι οὗτοι περιέχουν περισσοτέρας ᾠδὰς, ἕως ἑννέα, χωρὶς ὁμως νὰ μεταβληθῇ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην γίνεται τὸ πρῶτον ἡ χρῆσις τοῦ Τριῶδιου, ὁ λαὸς λέγει ὅτι ἀνοίγει τὸ Τριῶδι.

2). *Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου*. Ἡ ἀμέσως ἐπομένη Κυριακὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου, ἐνθα ὁ Χριστὸς μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ πανάγαθος Θεὸς συγχωρεῖ πάντα εἰλικρινῶς μετανοοῦντα²⁾.

1) Λουκ. ΙΗ', 9—14.

2) Λουκ. ΙΕ', 13—32.

3) *Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω*. Οὕτω καλουμένη, διότι ἀπὸ τῆς ἐπομένης ὀρίζει ἡ Ἐκκλησία ἀποχὴν ἀπὸ τὸ κρέας. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἑβδομάδα ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς Ἀπόκρεω ἕως τὴν ἄλλην Κυριακὴν γίνεται χρῆσις γαλακτερῶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἑβδομάς αὕτη λέγεται ἑβδομάς τῆς Τυροφάγου καὶ εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν νηστείαν.

Κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἢ εἰκῶν τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ¹⁾. Ἡ Κυριακὴ ἢ μετὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς Τυροφάγου λέγεται *Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου*.

Τὴν Δευτέραν μετὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Τυροφάγου ἀρχίζει ἡ μεγάλη νηστεία τοῦ Πάσχα, ἢ καλουμένη *Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ*, διότι ὑπενθυμίζει τὴν 40ήμερον νηστείαν τοῦ Κυρίου εἰς τὴν ἔρημον. Ἡ νηστεία αὕτη διαρκεῖ 50 ἡμέρας, ἤτοι ἀπὸ τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου ἡμέραι 48, εἰς τὰς ὁποίας προστίθενται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀπόκρεω, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐπίσης ἡμέραι νηστείας. Κατὰ τὴν νηστείαν διατάσσεται ἡ ἀποχὴ ἀπὸ κρέας, ὀψάρια καὶ γαλακτερὰ παντὸς εἶδους. Μόνον κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βατῶν ἐπιτρέπεται ἡ ἰχθυοφαγία, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐὰν δὲν συμπίπτῃ αὕτη τὴν Μεγάλῃν Ἑβδομάδα.

Ἐκτὸς τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς ἢ Ἐκκλησία ὀρίζει καὶ τὰς ἑξῆς ἄλλας νηστείας: 1) Τὴν νηστείαν τῶν Χριστουγέννων 40 ἡμέρας, ἀπὸ τῆς 15 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 24ης Δεκεμβρίου. 2) Τὴν νηστείαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἢ ὁποία ἀρχίζει τὴν Δευτέραν μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀγίων Πάντων καὶ τελειώνει εἰς τὰς 29 Ἰουνίου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. 3) Ἀπὸ τῆς

1) Ματθ. κε', 31—46.

1ης μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἐκτὸς τῶν νηστειῶν τούτων ὀρίζεται, καθὼς ἀνεφέραμεν ἀλλαχοῦ, νηστεία κατὰ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν ἐκάστης ἐβδομάδος, εἰς ἀνάμνησιν τῶν Παθῶν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πρὸς τούτοις τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων (5 Ἰανουαρίου), τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου) καὶ τὴν ἐορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Σκοπὸς τῆς νηστείας, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶναι ἡ δέουσα προπαρασκευὴ διὰ τὴν μετάληψιν τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἡ χριστιανοπρεπὴς τῶν ἐορτῶν πανήγυρις. Δι' ἐπανελλημμένων δὲ κηρυγμάτων ἐδίδασκεν ὁ Χρυσόστομος ὅτι ἡ νηστεία δὲν εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπλῶς ἀπὸ ὀρισμένας τροφάς, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα.

Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν νηστειῶν εἶναι ἡ *Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας*, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας ὀριστικῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων (842) ¹⁾.

Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἡ τῆς *Σταυροπροσκυνήσεως* ²⁾.

Πέμπτη ἐβδομάς τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ἀξιοσημείωτος κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην εἶναι ἡ Τετάρτη, κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ὁποίας ψάλλεται λαμπρὸν ποίημα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Ἀνδρέου (713) ἐκ 280 τροπαρίων, εἰς τὰ ὁποῖα διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας δεικνύεται πῶς πάντοτε ἀμείβεται ἡ ἀρετὴ καὶ τιμωρεῖται ἡ κακία. Ἐπειδὴ τὸ μέγα τοῦτο ποίημα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ δι' ἡμᾶς ὡς κανὼν, ὡς μέτρον τοῦ ὀρθοῦ βίου, λέγεται *Μέγας Κανὼν*. Τὴν δ' ἑσπέραν τῆς Παρασκευῆς ψάλλεται τὸ κατὰ τὸν

1) Πρὸβλ. περὶ τούτου ἡμετέραν Στοιχειώδη Ἑκκλ. Ἱστορίαν σελ. 58.

2) Περὶ ταύτης ἴδε σελ. 24 τοῦ παρόντος βιβλίου.

ἑβδομον αἰῶνα γραφὲν ποίημα πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ὁ **ἀκάθιστος ὕμνος**. Τὰ τροπάρια τοῦ ὕμνου τούτου διαιροῦνται εἰς 24 οἴκους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀρχίζει μὲ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ σειρᾶν. Ἄνὰ ἕξ ἐκ τῶν οἴκων τούτων ψάλλονται καθ' ἑκάστην τῶν τεσσάρων πρώτων Παρασκευῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς. Συνετάχθη δὲ ὁ ὕμνος οὗτος εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Περσῶν (626 μ.Χ). Τότε ὁ λαὸς συνήχθη εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀνύμνησεν ὄρθιος (ἐνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ὕμνος λέγεται ἀκάθιστος) τὴν προστάτιδα τῆς πόλεως Παναγίαν. Καὶ ἄλλαι δὲ κατόπιν νῆκαι κατὰ τῶν Ἀράβων καθιέρωσαν τὴν ἀκολουθίαν ταύτην. Πασίγνωστόν εἶναι τὸ κοντάκιον : «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου Θεοτόκε. Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοι : Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε». Δηλαδή : Τὴν νίκην εἰς σὲ ἀποδίδω, ὧ προστάτις Θεοτόκε, ἡ ὁποία ὠδήγεις τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ ἠλευθερώθην ἀπὸ τὰ δεινά, σὲ εὐχαριστῶ, ἐγὼ ἡ πόλις σου Θεοτόκε. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ δύναμίς σου εἶναι ἀκατανίκητος, ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ διαφόρους κινδύνους, ὥστε νὰ κράζω πρὸς σέ : χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε.

Τὸ σάββατον τῆς ἕκτης ἑβδομάδος τῆς Τεσσαρακοστῆς τελεῖται **ἡ μνήμη τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου** ¹⁾. Τὴν δ' ἐπομένην, ἕκτην Κυριακὴν τῆς Τεσσαρακοστῆς, ἑορτάζεται ἡ Κυριακὴ τῶν Βατῶν, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτε ὁ λαὸς τὸν ὑπεδέχθη μὲ βῆα, δηλ. κλάδους φοινίκων, ὡς νικητὴν τοῦ θανάτου ²⁾.

1) Πρβλ. ἡμετέραν Ἱερὰν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης (1914) § 22
2) Πρβλ. αὐτόθι § 31.

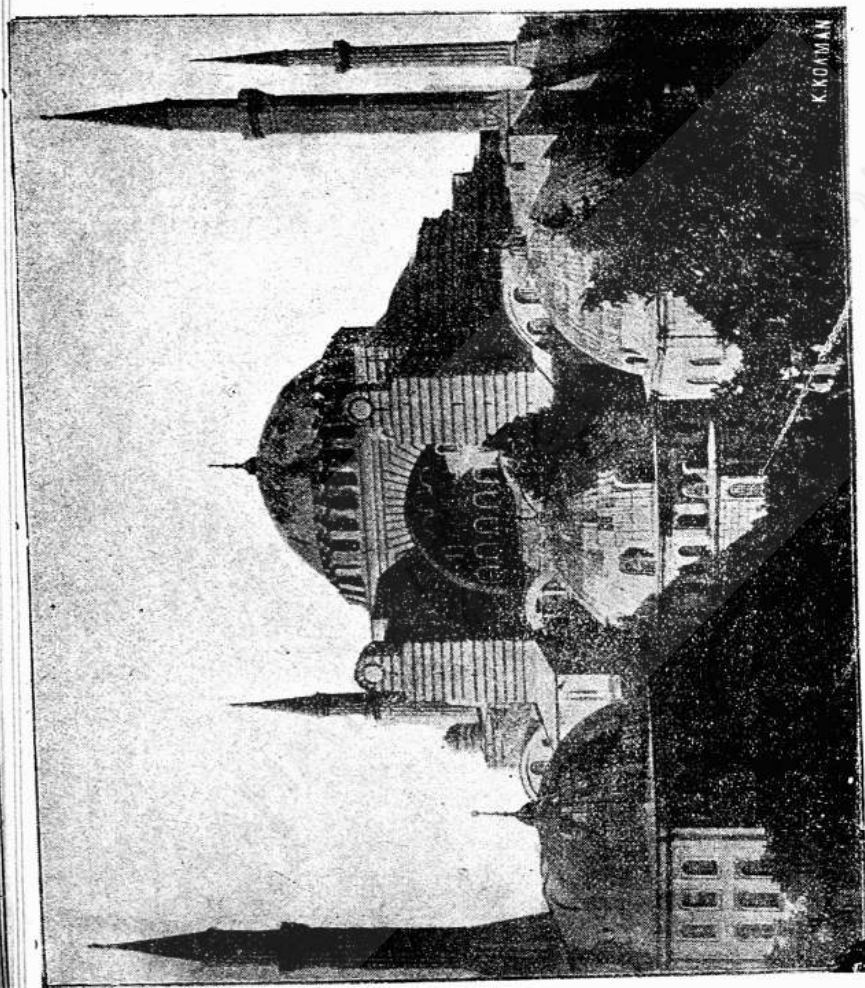
10. Ἡ Μεγάλη ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα.

Ἡ ἑβδομάς, κατὰ τὴν ὁποίαν τελεῖται ἡ μνήμη τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος λέγεται *Μεγάλη Ἑβδομάς*, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ μνήμη μεγάλων γεγονότων.

Διὰ νὰ δύνανται νὰ παρίστανται ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸν ὄρθρον αὐτῶν τῶν ἡμερῶν τελεῖται οὗτος τὴν ἑσπέραν τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ὃ δ' ἑσπερινὸς τελεῖται τὴν πρωτῶν. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀνάμνησις τῶν γεγονότων τελεῖται πρὶν ἢ ὅτε συνέβησαν· οὕτω λ. χ. τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἃν καὶ οὗτος ἑσταυρώθη τὴν πρωτῶν τῆς Παρασκευῆς, διότι κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης τελεῖται ὁ ὄρθρος τῆς Μ. Παρασκευῆς· τὴν δὲ Μ. Παρασκευὴν τὴν πρωτῶν τελεῖται ὁ ἑσπερινὸς τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Τὴν Μεγάλην Δευτέραν γίνεται ἡ μνεῖα τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος· διότι ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ τῶν ὁμοεθνῶν του· ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐπωλήθη εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας ἐμπόρους ἀντὶ 30 ἀργυρίων, ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ παρέδωκε καὶ ὁ Ἰούδας τὸν διδάσκαλόν του· ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐτέθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του εἰς λάκκον καὶ κατόπιν ἐσώθη, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ τεθεὶς ἐν τάφῳ ἀνέστη. Ἐπειδὴ δ' οἱ εὐαγγελισταὶ εὐθύς μετὰ τὴν διήγησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, διηγοῦνται τὴν κατάραν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν Δευτέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, εἰς συμβολισμὸν τοῦ ὅτι ἐπικατάρατος εἶναι πᾶς ὁ μὴ ποιῶν καρποὺς καλοῦς, ἥτοι ἔργα ἀγαθὰ.

Τὴν Μεγάλην Τρίτην γίνεται μνεῖα τῶν τελευταίων παραβολῶν, ὅσας εἶπεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἰδίᾳ τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων, ἐκ τῆς ὁποίας δι-

Ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς τὴν ἔχει. (Βυζαντινοῦ στυλοῦ).

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

δασκόμεθα ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα πάντοτε ἔτοιμοι δι' ἔργων ἀγαθῶν.

Τὴν Μεγάλην Τετάρτην γίνεται μνεία τῆς ἀμαρτωλῆς γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε διὰ μύρου τὸν Κύριον, ὡς καὶ τοῦ ἀπαισίου γεγονότος ὅτι ὁ Ἰούδας, ἐλθὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, συνεφώνησε νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων τὸν διδάσκαλόν του.

Τὴν Μεγάλην Πέμπτην γίνεται ἡ μνεία τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου καὶ τῶν τελευταίων διδασκαλιῶν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς μαθητάς του. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὅτε ὁ Σωτὴρ ὤρισεν, εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον, τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, μεταλαμβάνουν οἱ πλεῖστοι Χριστιανοί. Τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης; ὅτε τελεῖται ὁ ὄρθρος τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια, ἧτοι 12 περικοπαὶ ἐκ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων, ἀναφερόμεναι εἰς τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. Μεταξὺ δὲ τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ ἕκτου εὐαγγελίου ἀπαγγέλλεται ὁ περίφημος ὕμνος «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου...» ¹⁾).

Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν γίνεται ἡ μνεία τοῦ σταυρικοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ θανάτου του (ὥρα 3 μ.μ.). Τὴν ἑσπέραν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐπιταφίου θρήνου.

Τὸ Μέγα Σάββατον γίνεται ἡ μνεία τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου ²⁾). Τὴν πρωΐαν τελεῖται ἡ καλουμένη πρώτη ἀνάστασις, ἡ ὁποία εἶναι ἀπλῶς προαναγγελία τῆς ἀναστάσεως· ἀναγινώσκειται δηλαδὴ ὁ ψαλμικὸς στίχος: «Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρινὼν τὴν γῆν», ὁ ὁποῖος εἶναι προφητεία περὶ γεγονότος τοῦ ὁποίου ἡ πλήρωσις εἶναι βεβαία· διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς

1) Κείμενον καὶ ἐρμηνεῖαν τούτου· ἴδε ἐν ἡμετέρᾳ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ τῆς Κτινῆς Διαθήκης § 39.

2) Πρὸς τὰ σχετικὰ τροπάρια ἐν ἡμετέρᾳ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ Κ. Δ. § 40.

φαίνει με ἄνθη τὸν ναὸν καὶ οἱ κώδωνες τῶν ναῶν ἤχουῦν χαρμοσύνης.

Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Κατὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν ἐορτάζεται ἡ Ἀνάστασις, ὅτε ψάλλεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη». 1) Τὸ δ' ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς γίνεται ἡ δευτέρα καλουμένη ἀνάστασις, χάριν τῶν μὴ παραστάντων εἰς τὴν πρώτην. Λέγεται δ' αὕτη καὶ ἀγάπη, διότι κατ' αὐτὴν ἀντήλλασον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ οἱ παριστάμενοι ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Τότε ἀναγινώσκεται εἰς πολλὰς γλώσσας τὸ εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατ' Ἰωάννην, 2) ἐνθα ὁ Χριστὸς συνιστᾷ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν εἰρήνην.

11. Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ δεσποτικαὶ ἐορταί.

Ἡ Διακαινήσιμος ἑβδομάς. οὕτω λέγεται ὀλόκληρος ἡ ἑβδομάς ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς ἐπομένης Κυριακῆς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ μέγα σάββατον ἐγίνοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀθρόα βαπτίσματα, οἱ δὲ βαπτιζόμενοι ἐγίνοντο **καινοὶ** (νέοι) ἄνθρωποι, ἤτοι Χριστιανοί, ὠνομάσθη ἡ ἑβδομάς αὕτη **διακαινήσιμος**. Ἦν Παρασκευὴν τῆς ἑβδομάδος ταύτης εἶναι ἡ ἐορτὴ τῆς **Ζωοδόχου Πηγῆς**, εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως πηγῆς ὕδατος, μετὰ τὸ ὁποῖον πολλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Ἡ πηγὴ αὕτη ὑπάρχει καὶ σήμερον.

Ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ ἢ τοῦ Ἀντιπάσχα εἶναι ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅτε καὶ ὁ ἄπιστος Θωμᾶς ἐπίστευσεν 3).

1) Κείμενον καὶ ἐρμηνείαν του ἴδε ἐν ἡμετέρᾳ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ Καινῆς Διαθήκης § 41.

2) Ἰωάν. Κ', 19-31.

3) Ἀυτόθι.

Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων εἶναι ἡ δευτέρα Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα, εἰς τιμὴν τῶν μυροφόρων γυναικῶν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὅποιοι ἐκήδευσαν τὸν Σωτῆρα ¹⁾).

Ἡ τρίτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα λέγεται *Κυριακὴ τοῦ Παραλύτου*, διότι κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ θεραπεία τοῦ παραλυτικοῦ ἐν Βηθσεδαῦ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. ²⁾ Ἡ τετάρτη Κυριακὴ λέγεται *Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος*, διότι ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ διάλογος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος ³⁾. Ἡ δὲ πέμπτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα λέγεται *Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ*, διότι κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκειται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἴασις τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ⁴⁾).

Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, 40 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα, ἡμέραν Πέμπτην, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς οὐρανοὺς, 40 ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασιν⁵⁾).

Πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα ἐορτάζεται, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἡ *ἐορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς*, ⁶⁾ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι πενήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἐπεφοίτησεν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου τὴν ἐπομένην τῆς Πεντηκοστῆς Δευτέραν ἐορτάζεται ἡ *ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Ἡ δὲ Κυριακὴ ἢ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν λέγεται *Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων*, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην πάντων τῶν ἁγίων καὶ μάλιστα τῶν μαρτύρων.

¹⁾ Μάρ. ΙΕ', 43-17, 8 πρὸλ. ἡμετέραν Ἱερὰν Ἱστορίαν Κ. Δ. § 40.

²⁾ Ἰωάν. Ε', 1-15. Πρὸλ. ἡμετέραν Ἱερὰν Ἱστορίαν Κ. Δ. § 19.

³⁾ Ἰωάν. Δ', 5-42. Πρὸλ. Ἱστ. Κ. Δ. § 25.

⁴⁾ Ἰωάν. Θ', 1-41. Πρὸλ. Ἱστ. Κ. Δ. § 21.

⁵⁾ Πρὸλ. τὰ κατὰ τὴν ἀνάληψιν καὶ τροπᾶριον αὐτῆς ἡμετέραν Ἱστ. Κ. Δ. § 42.

⁶⁾ Πρὸλ. τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τροπᾶριον αὐτῆς ἡμετέραν Ἐκκλησ. Ἱστορίαν § 1.

Τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινήτων ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων λέγεται *Πεντηκοστάριον*.

12. Θεομητορικαὶ ἑορταί. 1)

Πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὀρίσει πολ-
λὰς ἑορτάς ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) *Τὸ Γενέθλιον ἢ ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 8 Σεπτεμβρίου, πρὸς μνήμην τῆς γεννήσεως.

2) *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 21 Νοεμβρίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰσόδου τῆς Θεοτόκου, ὅτε ἦτο τριετής, εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἔμεινεν ἀφιερωμένη εἰς τὸν Θεὸν πλεόντων 12 ἐτῶν.

3) *Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 25 Μαρτίου, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίαν καὶ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὴν τὴν εὐφρόσυνον ἀγγελίαν (εὐαγγελισμόν), ὅτι θὰ γεννήσῃ ἐκ Πνεύματος ἁγίου τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συμπύπτει καὶ ὁ ἑορτασμὸς τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσεν εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Λαύρας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως.

4) *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 15 Αὐγούστου, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου. Τῆς ἑορτῆς ταύτης προηγεῖται νηστεία 15 ἡμερῶν.

13. Ἑορταὶ ἁγίων· βίος αὐτῶν.

Ἐκτὸς τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν ἔχο-

1) Περὶ τούτου πρβλ. καὶ ἡμετέραν στοιχειώδη Ἱερὰν Ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης § 1.

μεν καὶ ἑορτὰς ἄλλας ἱερῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα μὲ τὸ αἱμά των, μὲ τὴν σοφίαν των, μὲ τὸ παράδειγμά των, μὲ τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἀκλόνητον πίστιν των συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοιαῦται ἑορταὶ εἶναι αἱ πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν *Ἀποστόλων, ἀποστολικῶν ἀνδρῶν καὶ εὐαγγελιστῶν* (ὡς ἡ τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου, 14 Νοεμβρίου· ¹⁾ Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου, 30 Νοεμβρίου· ²⁾ Πέτρου καὶ Παύλου, 29 Ἰουνίου· ³⁾ ἢ σύναξις τῶν 12 Ἀποστόλων, 30 Ἰουνίου ⁴⁾. *Αἱ ἑορταὶ τῶν μαρτύρων* οἱ ὁποῖοι ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των χάριν τῆς Ἐκκλησίας (ἀγίου Δημητρίου, 26 Ὀκτωβρίου· ⁵⁾ Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος, 25 Νοεμβρίου· ⁶⁾ Στεφάνου πρωτομάρτυρος, 27 Δεκεμβρίου· ⁷⁾ ἀγίου Γεωργίου, 23 Ἀπριλίου· ⁸⁾ μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος, 27 Ἰουλίου· ⁹⁾. *Αἱ ἑορταὶ τῶν ὁσίων*

¹⁾ Περὶ τοῦ Φιλίππου πρβλ. ἡμετέραν στοιχειώδη ἐκκλησ. ἱστορίαν § 2. Ἀπολυτίκιον: «Ἀπόστολε ἅγιε Φίλιππε, πρέσβευε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα πταισμάτων ἄφεσιν παράσχῃ (ὁ Σωτὴρ) ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

²⁾ Περὶ τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἀπολυτίκιον πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 8.

³⁾ Περὶ μὲν τοῦ Παύλου πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν §§ 3-7· περὶ δὲ τοῦ Πέτρου § 8. Τὸ τροπάριον τῆς ἑορτῆς ἐν ἐκκλ. ἱστορίᾳ σ. 18.

⁴⁾ Σύναξις λέγεται ἡ συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου. Τὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν 12 Ἀποστόλων πρβλ. ἡμετέραν ἱερὰν ἱστορίαν Κ. Δ. § 10. Ἀπολυτίκιον: «Ἀπόστολοι ἅγιοι, πρεσβεύσατε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα πταισμάτων ἄφεσιν παράσχῃ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

⁵⁾ Περὶ ἀγίου Δημητρίου καὶ ἀπολυτίκιον πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 14.

⁶⁾ Ἡ μεγαλομάρτυς Αἰκατερίνα (αἰεὶ καθαρὰ—πάντοτε ἀγνή) ἦτο παρθένος σωφρονεστάτη καὶ σοφωτάτη, ἔζη δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐπειδὴ ὡμολόγει τὸν Χριστὸν καὶ προσεῖλκυε διὰ τῆς ρητορικῆς τῆς πλείστους εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἀπεκεφαλίσθη (305 μ. Χ.).

⁷⁾ Περὶ Στεφάνου πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 2. Ἐπειδὴ ὁ Στέφανος εἶναι ὁ πρῶτος μάρτυς μετὰ τὸν Χριστὸν, ἡ μνήμη του ἑορτάζεται: εὐθὺς μετὰ τὴν Χριστούγεννα.

⁸⁾ Περὶ ἀγίου Γεωργίου καὶ ἀπολυτίκιον. ἑορτῆς πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 14.

⁹⁾ Ὁ ἅγιος Παντελεήμων ἦτο ἰατρός· ἐπειδὴ ἐτέλεσε πλεῖστα θαύματα

καὶ μεγάλων ἀσκητῶν, τῶν ὁποίων ὁ βίος ἐκίνει εἰς θαυμασμὸν τοὺς εἰδωλολάτρας (Μεγάλου Ἀντωνίου, 17 Ἰανουαρίου) κ.τ.λ. *Αἱ ἐορταὶ τῶν μεγάλων ἱεραρχῶν καὶ διδασκάλων*, οἱ ὅποιοι μὲ τὸν λόγον τῶν καὶ μὲ τὰ συγγράμματά τῶν ὑπερήσπισαν τὸν Χριστιανισμὸν (τοῦ μεγάλου Βασιλείου, 1 Ἰανουαρίου·²⁾ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου³⁾ καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας,⁴⁾ 18 Ἰανουαρίου· τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, ἦτοι τοῦ μεγάλου Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, 30 Ἰανουαρίου·⁵⁾ κ.τ.λ. *Αἱ ἐορταὶ τῶν Θαυματουργῶν καὶ Προστατῶν τῆς Ἐκκλησίας* (τοῦ ἁγίου Νικολάου, 6 Δεκεμβρίου·⁶⁾ ἁγίου Σπυριδῶνος, 12

καὶ προσεῖλκυσε πλείστους εἰς Χριστόν, ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ, κατὰ τὸν δ' αἰῶνα. Ἀπολυτίκιον: «Ἄθλοφόρε, ἅγιε καὶ ἱαματικὲ Παντελεήμον, πρέσβευε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα πταισμάτων ἄφρασι περὰ σγῆ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

¹⁾ Περὶ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 25.

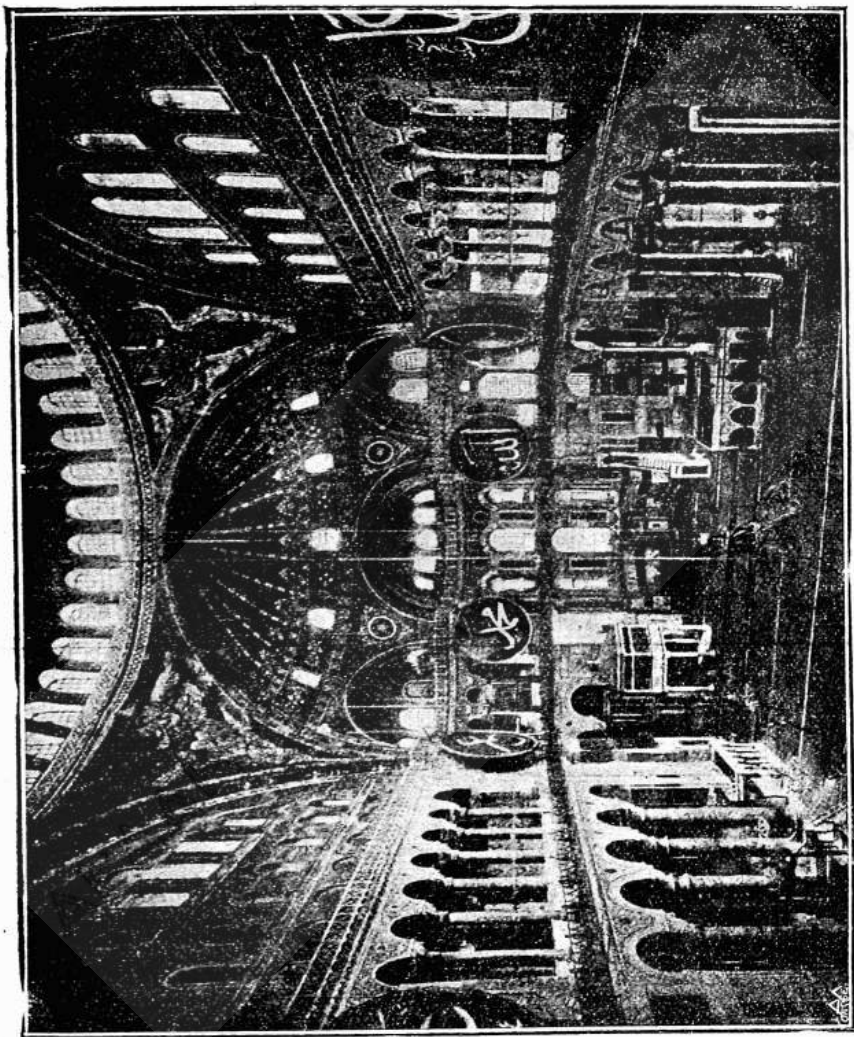
²⁾ Πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 19.

³⁾ Πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 17.

⁴⁾ Οὗτος ἦτο σοφὸς πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, συγγραφέας πλείστα συγγράμματα κατὰ αἰρετικῶν καὶ ἐρμηνευτικά εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. (X 444 μετὰ Χριστόν).

⁵⁾ Τὸ τροπάριον τῆς ἐορτῆς πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν σ. 48.

⁶⁾ Ὁ ἅγιος Νικόλαος ἤκμασεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἦτο ἐπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας καὶ μετέσχε τῆς α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμ. συνόδου (325 μ. Χ.). Ἦτο θαυματουργός· θεωρεῖται δὲ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἅγιος τῶν ναυτικῶν, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔσωσεν ἀπὸ φοβεροῦ ναυαγίου ἄνθρωπον δεσθέντα πρὸς αὐτόν· εὐρέθη δ' ὁ ναυαγὸς οὗτος τὴν πρώτην ὑγίης εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀπολυτίκιον· Κανόνα πίστεως καὶ εἰκόνα πραότητος, ἐγκρατείας διδάσκαλον ἀνέδειξέ σε τῇ ποιμνῇ σου ἢ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια· διὰ τοῦτο ἐκτήσω τῇ ταπεινώσει· τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια. Πάτερ ἱεράρχα, Νικόλαε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν». Δηλαδή· Ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων σὲ ἐφάνέρωσεν εἰς τὸ ποιμνίόν σου ὑπόδειγμα πίστεως, εἰκόνα πραότητος, διδάσκαλον ἐγκρατείας. Διὰ τοῦτο μὲ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ μὲ τὴν πτωχείαν σου ἀπέκτησες τὰ ὑψηλά καὶ τὰ πλούσια (ἦτοι τὴν θεῖαν χάριν). Πάτερ, ἱεράρχα Νικόλαε, μεσίτευε εἰς τὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν νὰ σώθωσιν αἱ ψυχαὶ μας.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

АКАДЕМИЯ

Δεκεμβρίου. 1) τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἁγίας του μητρὸς Ἑλένης, 21 Μαΐου, 2). Ἐκτὸς τούτων ἐορτάζομεν καὶ *τὴν μνήμην τῶν ἁγίων Προφητῶν*, ὅσοι προανήγγειλαν τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος (Ἰερεμίου, 1 Μαΐου· 3) Ἡλιοῦ 20 Ἰουλίου· 4) καὶ ἰδίως *τὴν μνήμην Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ* (τὴν σύναξιν αὐτοῦ, 7 Ἰανουαρίου· τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς του, 29 Αὐγούστου) 5). Ἐκτὸς τούτων ἔχομεν *ἐορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων* (τὴν σύναξιν τῶν Ταξιαρχῶν Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ καὶ πασῶν τῶν ἐπουρανίων ἀσωμάτων Δυνάμεων, εἰς τὰς 8 Νοεμβρίου· *ἐορτὰς ἀνακομιδῆς ἁγίων λειψάνων, εὐρέσεως λειψάνων ἢ ἄλλων σπουδαίων ἱερῶν κειμηλίων*. Τέλος δ' ἔχομεν *ἐορτὰς τοπικῶν ἁγίων καὶ νεομαρτύρων*. Ἐν ἐκάστη πόλει ἰδιαζόντως τιμᾶται ἅγιός τις, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης, ὁ *πολιοῦχος ἅγιος* (οὕτω λ. χ. τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, τῆς Θεσσαλονίκης ὁ ἅγιος Δημήτριος, τῶν Πατρῶν ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας, τῆς Κερκύρας ὁ ἅγιος Σπυρίδων, τῆς Κεφαλληνίας ὁ ἅγιος Γεράσιμος κ.τ.λ.). Ὡς εἶπομεν τὴν Κυριακὴν μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἶναι ἡ *Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων*.

1) Ὁ ἅγιος Σπυρίδων ἐγένετο ἐπίσκοπος Τριμυθοῦντος ἐν Κύπρῳ ἠ-
μασεν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ παρέστη εἰς τὴν α' οἰκουμ. σύνοδον.
Ἔνεκα τῶν πολλῶν θαυμάτων του ἐκλήθη θαυματουργός. Τὸ λείψανον αὐ-
τοῦ εὐρίσκεται ἐν Κερκύρα, ἔνθα τιμᾶται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῆς
πόλεως ἅγιος (πολιοῦχος).

2) Περὶ τούτων καὶ ἀπολυτίκιον πρὸς ἐκκλ. ἱστορίαν § 15.

3) Περὶ τούτου πρὸς ἐκκλ. ἡμετέραν ἱερὰν ἱστορίαν Π. Δ. § 33.

4) Πρὸς ἐκκλ. αὐτόθι: § 31.

5) Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον πρὸς ἐκκλ. ἱερὰν ἱστορίαν Κ. Δ.

Γ. ΠΩΣ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ.

(ΙΕΡΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ).

14. Περί τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν γενικῶς.

Πρὸς τὸν Θεὸν τὸν πανταχοῦ παρόντα, τὸν κοινὸν καὶ πανάγαθον πατέρα μας, δύναται ἕκαστος ἡμῶν νὰ προσφέρει τὰς δεήσεις του. Χάριν ὅμως τάξεως ὠρίσθησαν ὠρισμένοι τύποι λατρείας διὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι. Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἄλλαι μὲν τελοῦνται τακτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, αἱ **τακτικαὶ ἀκολουθίαι** (ὁ ὄρθρος, ὁ ἑσπερινός, ἡ θεία λειτουργία κ.τ.λ.), ἄλλαι δ' ἐκτάκτως, ὡσάκις παραστῆ ἀνάγκη, αἱ **ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι**, (ὡς τὰ μυστήρια, αἱ τελεῖται τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, τῆς κηδείας κ.τ.λ.).

15. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι.

Ἡ Ἐκκλησία θέλουσα νὰ προσευχόμεθα πρὸς τὸν Θεὸν ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερον ὥρισε πολλάκις τῆς ἡμέρας προσευχάς, ἧτοι **τὸ μεσονυκτικόν**, κατὰ τὰ μεσάνυκτα· **τὸν ὄρθρον**, κατὰ τὸν ὄρθρον, δηλαδή τὴν πρωΐαν· **τὰς ὥρας**, κατὰ τὴν πρώτην, τρίτην, ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν, ἧτοι εἰς τὰς ἕξ καὶ ἑννέα τῆς πρωΐας, τὴν μεσημβρίαν καὶ τὴν τρίτην μετὰ μεσημβρίαν (διότι οἱ Ἑβραῖοι ὑπελόγιζον τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὰς ἕξ τὸ πρωΐ)· **τὸν ἑσπερινὸν** τὴν ἑσπέραν, καὶ **τὸ ἀπόδειπνον** μετὰ τὸ δείπνον. Αἱ ἀκολουθίαι αὗται ἀποτελοῦνται ἀπὸ τροπάρια, ψαλμούς, περικοπὰς ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, εὐχάς, δεήσεις καὶ ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν.

Χάριν ὅμως εὐκολίας ὁ ἱερεὺς μόνον δύο φορὰς τὴν ἡμέραν προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ πρωΐ καὶ τὸ ἀπόγευμα. Τὸ πρωΐ ἀναγινώσκει τὸ μεσονυκτικόν

καὶ ὁ ὄρθρος, τὴν δ' ἑσπέραν ἢ ἐνάτη ὥρα καὶ ὁ ἑσπερινός. Ἄλλ' εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὀφείλει ὁ ἱερεὺς ν' ἀναγινώσκη κατὰ τὰς ὀρισμένους ὥρας τὴν πρώτην, τὴν τρίτην καὶ ἕκτην ὥραν, ὡς καὶ τὸ ἀπόδειπνον. ¹⁾

Αἱ Λειτουργίαι.

Ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων βάσις τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἦτο ἢ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ὀρισθεῖσα θεία εὐχαριστία. Εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν προσετίθεντο βαθμηδὸν ὕμνοι καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν καὶ τὸ κήρυγμα, τοιοῦτοτρόπως δὲ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθησαν αἱ λειτουργίαι, δηλ. οἱ ὀρισμένοι ἐκεῖνοι τύποι κατὰ τοὺς ὁποίους λατρεύομεν τὸν Θεόν. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ δὲν ὑπῆρχε κοινὸς τύπος διὰ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐκάστη κατὰ τόπον Ἐκκλησία εἶχε τὴν λειτουργίαν της, ἢ βάσις ὅμως ἦτο εἰς πάσας ἢ αὐτή.

Ἀπὸ τὰς ἀρχαίας λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι σώζονται, τέσσαρες εἶναι αἱ κυριώτεραι : 1) ἡ **Λειτουργία ἢ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον.** ²⁾ Ἡ λειτουργία αὕτη δὲν τελεῖται σήμερον ἢ μόνον εἰς τινα μέρη κατὰ τὴν 23ην Ὀκτωβρίου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ μνήμη του. Ἐπειδὴ δ' ἦτο πολὺ μακρὰ τὴν συνέταμεν ὁ μέγας Βασίλειος (†379)· οὕτως ἔχομεν 2) **τὴν λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου,** ἢ ὁποία τελεῖται νῦν δεκάκις τοῦ ἔτους, ἦτοι τὰς πέντε Κυριακὰς τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (πλὴν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων), τὴν μεγάλην Πέμπτην, τὸ μέγα Σάββατον, τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ³⁾

1) Ἑρμηνείαν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων ἴδε ἐν Ἐκκλησίᾳ Μας σ. 47—53.

2) Ἀδελφόθεοι· ἐλέγοντο τὰ τέκνα τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ ἐκ προηγουμένου γάμου του.

Τὴν λειτουργίαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἡ ὁποία ἦτο καὶ αὕτη ἐκτενής, συνέταμεν ὁ **Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος** (†407), τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν εἰς πᾶσαν τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τελεῖται κατὰ πάσας τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοῦ ἔτους, πλὴν ἐκείνων κατὰ τὰς ὁποίας τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ Βασιλείου. 4) Κατὰ τὴν μεγάλην Δευτέραν, Τρίτην καὶ Τετάρτην, ὡς καὶ κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς τελεῖται ἡ **Λειτουργία τῶν προηγιασμένων** (δώρων), κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται ἀγιασμός τῶν τιμίων δώρων, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἤδη ἡγιασμένα ἀπὸ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν.

17. Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας. 1)

Καθ' ὃν χρόνον τελεῖται ὁ ὄρθρος, ὁ ἱερεὺς μυστικῶς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος παρασκευάζει τὰ τίμια δῶρα (ἦτοι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον) διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμα κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον, ὅτε ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰσέρχονται ἐκ τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸν κυρίως ναὸν φέροντες αὐτά. Ἡ ἕτοιμασία αὕτη τῶν τιμίων δώρων λέγεται **προσκομιδὴ**, διότι τελεῖται ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἀριστερᾶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἡ ὁποία λέγεται προσκομιδὴ. Ἀφοῦ τελειώσῃ ὁ ὄρθρος καὶ ἡ προσκομιδὴ, ἀρχίζει ἡ θεία λειτουργία. Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἦτοι: α') **τὴν λειτουργίαν τῶν κατηχομένων**, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ παρίστανται καὶ οἱ κατηχούμενοι,

1) Ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας τελεῖται συνήθως ἡ λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, αἱ δὲ λοιπαὶ διαφέρουν ταύτης μόνον εἰς τὰς λεπτομερείας, ἐνταῦθα ταύτην μόνον θὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐννοεῖται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ὡς ἀρμόζει διὰ τὴν Γ' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Πάντα δ' ἐπιθυμοῦντα πλήρη ἐρμηνείαν τῆς θείας λειτουργίας παραπέμπομεν εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν γραφέν βιβλίον «ἡ Ἐκκλησία Μας», ἔνθα ἐρμηνεύεται ἡ λειτουργία ἐκτενῶς (σ. 53—90 καὶ ἡ Λειτουργία τῶν προηγιασμένων, σ. 90—94).

δηλ. ὅσοι ἐδιδάσκοντο τὴν κατήχησιν, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἔτι βαπτισθῆ· καὶ β') *τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν*, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ὁποίας διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν, διότι ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῆ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, τοῦ ὁποίου μόνον οἱ πιστοί, δηλ. οἱ βαπτισθέντες, ἠδύνατο νὰ μετάσχουν. Ἄν καὶ σήμερον ἡ διάκρισις εἰς κατηχουμένους καὶ πιστοὺς δὲν ὑπάρχει, διότι ὅλοι βαπτίζονται νήπια, ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ ἡ διαίρεσις τῆς λειτουργίας εἰς τὰ δύο ταῦτα μέρη, ἐπειδὴ αὕτη, ὡς ἔργον ἀγίων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν καὶ συνδεδεμένη μὲ ἱερὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας μας μένει ἀμετάβλητος ἕκτοτε.

Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ κυριότερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

α') Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων.

1) *Τὸ Προσίμιον*: Ἡ θεία λειτουργία ἀρχίζει μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐκφώνησιν τῶν λέξεων «Εὐλόγησον δέσποτα» (δηλ. εὐλόγησον ὃ ἱερεῦ)· ὁ ἱερεὺς τότε λέγει: «εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»· ὁ δὲ χορὸς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀπαντᾷ «ἀμήν», δηλ. εἶθε. Μετὰ ταῦτα ἀπαγγέλλει ὁ διάκονος σειρὰν δεήσεων πρὸς τὸν Θεόν· ἐπειδὴ δ' ὅλαι αὗται αἱ δεήσεις λέγονται ὁμοῦ (συνημμέναι) ἡ δέησις αὕτη λέγεται *μεγάλῃ συναπτῇ* (δέησις). Μετὰ τὴν μεγάλην συναπτὴν ψάλλονται τὰ *ἀντίφωνα*, δηλ. στίχοι ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἢ ἀπαγγέλλονται διαδοχικῶς (ἀντιφώνως) ὑπὸ τῶν δύο χορῶν (ἢ ψαλτῶν). Μεθ' ἑκαστον δὲ τῶν δύο ἀντιφώνων ὁ διάκονος λέγει τὴν *μικρὰν συναπτὴν*, ἥτοι ὀλίγας δεήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουν μὲ τὰς λέξεις «ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν». Κατόπιν ψάλλονται οἱ μακαρισμοί, ἐὰν εἶναι Κυριακῇ

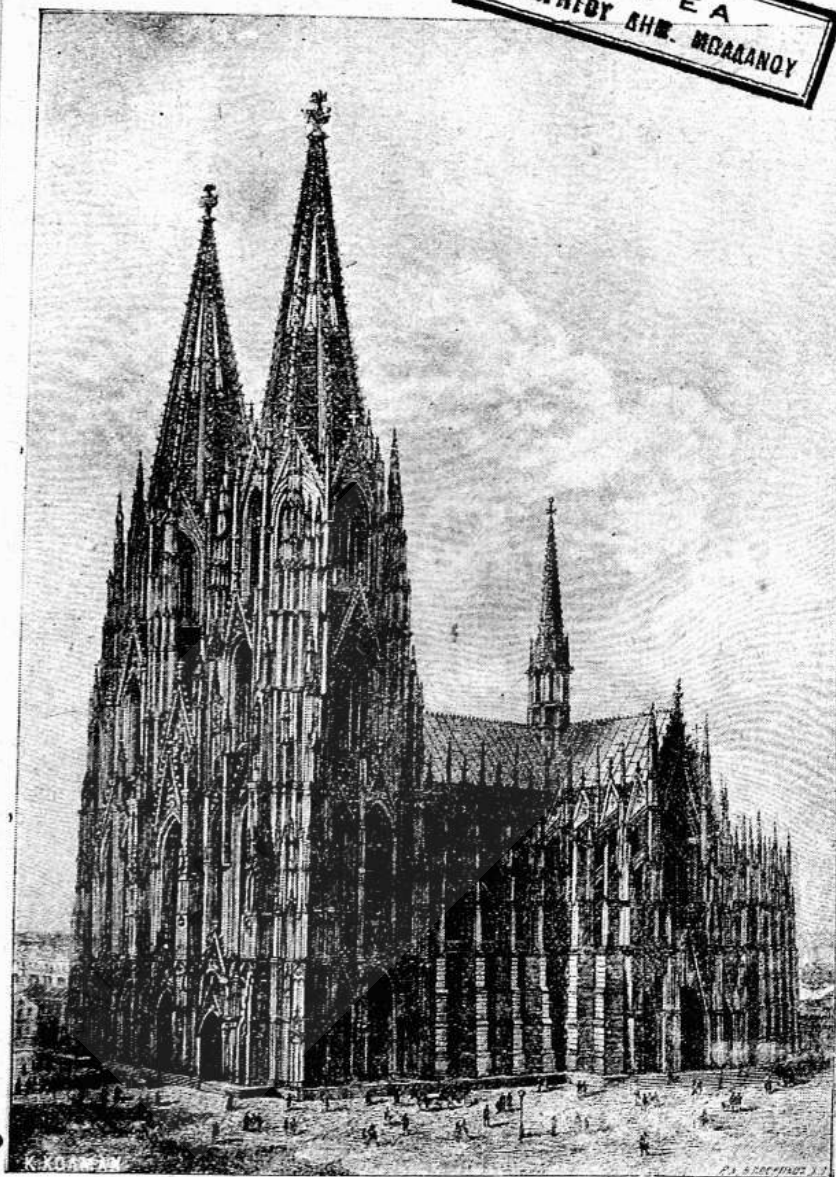
ἡ ἑορτὴ ἀγίου, ἐὰν δ' εἶναι δεσποτικὴ ἢ θεομητορικὴ ἑορτὴ ψάλλεται τρίτον ἀντίφωνον.

2) *Ἡ μικρὰ εἴσοδος ἢ ἡ εἴσοδος τοῦ εὐαγγελίου.* Κατὰ ταύτην ἐξέρχεται τοῦ ἀγίου βήματος ὁ διάκονος μετὰ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος κρατεῖ ὑψωμένον τὸ εὐαγγέλιον, προηγούμενων λαμπάδος καὶ θυμιατοῦ, καὶ ἴστανται ἀμφοτέρω εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Ὁ διάκονος ὑψῶν τὸ εὐαγγέλιον πρὸς τὸν λαόν, ἀναφωνεῖ «σοφία· ὀρθοί»· δηλαδὴ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἶναι θεία σοφία, ἐγερθῆτε ὀρθοί πρὸς τιμὴν του. Κατόπιν οἱ κληρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον βῆμα· διὰ τοῦτο ἡ τελετὴ αὕτη λέγεται *εἴσοδος, μικρὰ* δὲ διὰ τὸ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν μεγάλην, περὶ τῆς ὁποίας μετ' ὀλίγον θὰ εἴπωμεν. Ἐπειδὴ δὲ τότε διὰ πρώτην φορὰν φέρεται τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸ ἱερόν εἰς τὸν ναόν, ἡ τελετὴ αὕτη λέγεται καὶ *εἴσοδος τοῦ εὐαγγελίου*. Κατόπιν ἀφοῦ ψαλοῦν τροπάρια, δεήσεις, τὸ τρισάγιον («ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς»), καὶ τὸ πολυχρόνιον (δηλ. δεήσεις ὑπὲρ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας) γίνεται

3) *ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ εὐαγγελίου* ἦτοι ἡ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀνάγνωσις ὠρισμένης περικοπῆς ἀπὸ τὰς Πράξεις ἢ τὰς ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὕστερον ἡ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἀνάγνωσις περικοπῆς ἐξ ἑνὸς τῶν 4 εὐαγγελίων. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσις τοῦ εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα. Τέλος ἐπακολουθεῖ

4) *ἡ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἀνάγνωσις τῆς ἐκτενοῦς ἢ τῶν ἐκτενῶν δεήσεων.* Ὁ διάκονος δηλ. διὰ σειρᾶς δεήσεων εὔχεται ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ, τῶν ὀπωσδήποτε ἐργαζομένων ἐν τῷ ναῷ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· κατόπιν δ' εὔχεται ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων νὰ ἐλεηθῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ νὰ γίνουν καλοὶ Χριστιανοί. Ἐν τέλει παραγγέλλει εἰς τοὺς κατηγουμένους νὰ κλίνουν τὴν κεφαλὴν

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΔΑΝΟΥ

Ὁ δόμος τῆς Κολωνίας (γοτθικοῦ ρυθμοῦ).

LIBRARY OF THE
HARVARD-YENCHING INSTITUTE
OF CHINESE STUDIES
HARVARD UNIVERSITY

ACADEMIA

LIBRARY

των διότι ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος εὐχεται ὑπὲρ αὐτῶν τὴν εὐχὴν ταύτην ὁ ἱερεὺς λέγει χαμηλῇ τῇ φωνῇ, μόνον δὲ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς λέγει μεγαλοφώνως : «ἵνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν».

Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος παραγγέλλει εἰς τοὺς κατηχουμένους ν' ἀπέλθουν τοῦ ναοῦ, λέγων : «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (=ἐξέλθετε)· οἱ κατηχούμενοι προέλθετε· ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε· μὴ τις τῶν κατηχουμένων» (=κανεῖς ἐκ τῶν κατηχουμένων νὰ μὴ μείνη). Τότε ἔφυγον οἱ κατηχούμενοι καὶ ἔμενον ἐντὸς τοῦ ναοῦ μόνον οἱ πιστοί, οὕτω δ' ἤρχιζε τὸ δεύτερον μέρος τῆς λειτουργίας, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

β'. Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα ταύτης εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) *Αἱ εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν πιστῶν.* Ἀφοῦ ἀποσυρθοῦν οἱ κατηχούμενοι ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ : «Ὅσοι πιστοί», (δηλ. ὅσοι εἰσθε πλέον Χριστιανοὶ βαπτισμένοι μείνατε)· παρακαλεῖ δὲ τὸν Θεὸν νὰ ἐλεήσῃ ἡμᾶς, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος εὐχεται ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Ὁ διάκονος παρακαλεῖ τὸν Θεὸν καὶ πάλιν, ὁ δ' ἱερεὺς ἀναπέμπει δευτέραν εὐχὴν ὑπὲρ τῶν πιστῶν ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος.

2) Κατόπιν τελεῖται ἡ *μεγάλῃ εἰσοδος*, δηλαδή ἡ μετὰ πομπῆς μεταφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τὴν προσκομιδὴν, ὅπου ἕως τώρα εὐρίσκοντο, εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Ἐνῶ δηλ. ὁ χορὸς ψάλλει τὸν χερουβικὸν ὕμνον («Οἱ τὰ Χερουβιμ μυστικῶς εἰκονίζοντες..»¹⁾), ὁ ἱερεὺς λαμβάνει

1) Οἱ περιστάμενοι εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν εἰκονίζον μυστικῶς τὰ Χερουβιμ, ἧτοι τοὺς ἀγγέλους, διότι καθὼς ἐκεῖνα περίκυκλῶνουν τὸν

τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ὁ διάκονος τὸν ἅγιον δίσκον ἐκ τῆς προσκομιδῆς, ὅπου εὐρίσκονται, καὶ ἔρχονται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ· ἐν μέσῳ δὲ σιγῆς, διότι ὁ χορὸς διακόπτει τὸν χειρουβικὸν ὕμνον, ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ : « Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων », ὁ δ' ἱερεὺς μνημονεύει τὸν βασιλέα, τὸ παλάτιον, τὸν στρατὸν καὶ πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους Χριστιανούς.

3) Κατόπιν ὁ διάκονος ἐξέρχεται τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐξακολουθεῖ τὰς δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν (« πληρώσωμεν τὴν δέξιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ »), ὑπὲρ τῶν τιμίων δώρων (ὥστε νὰ γίνουν ταῦτα σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ), ὑπὲρ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν. Ἐνῶ δ' ὁ διάκονος λέγει τὰς δεήσεις ταύτας, ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος λέγει εὐχὴν διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ τὴν λατρείαν ταύτην, καὶ νὰ μᾶς ἀνταμείψῃ κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν.

4) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς εἶπῃ « εὐρήνη πᾶσι », ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ « ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἵνα ἐν ὁμοσίᾳ ὁμολογήσωμεν », ἀμέσως δὲ τότε ὁ χορὸς ὁμολογεῖ τὴν πίστιν τοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα : « Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον », ὁ δ' ἀναγνώστης ἀναγινώσκει τὸ πιστεύω.

5) Μετὰ ταῦτα ἀρχίζει τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας ὁ ἁγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων, ὅτε διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταβάλλεται ὁ ἄρτος εἰς τίμιον σῶμα, ὁ δ' οἶνος εἰς τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας εἶναι θυσία πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶν ζώντων

θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ εὐρίσκονται εἰς κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ, τοιαυτοτρόπως καὶ οἱ παριστάμενοι ἀξιοῦνται νὰ ἴδουν αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Σωτήρος.

και νεκρῶν, διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς μνημονεύει πάντων τῶν προπατόρων, πατέρων, ἀγίων και ἐξαιρέτως τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ ὅπως πρεσβεύῃ εἰς τὸν υἱὸν της, διὰ νὰ δεχθῆ οὗτος τὴν θυσίαν ταύτην. Τότε δ' ὁ χορὸς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ὑμνεῖ τὴν Θεοτόκον. Συνεχίζων δ' ὁ ἱερεὺς εὐχεται ὑπὲρ πάντων ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων ἐγένεν ἡ λειτουργία.

6) Ὁ διάκονος κατόπιν ἀρχίζει πάλιν ἐκτενῆ δέησιν πρὸς τὸν Θεόν, ἐνῶ ὁ ἱερεὺς μυστικῶς ἐντὸς τοῦ ἀγίου βήματος, εὐχεται εἰς τὸν Θεὸν νὰ μᾶς ἀξιῶσῃ νὰ μεταλάβωμεν ἐπαξίως· τὸ τέλος δὲ τῆς εὐχῆς ταύτης λέγει μεγαλοφώνως: «Και καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι Σὲ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα και λέγειν», τότε δ' ὁ ἀναγνώστης ἀπαγγέλλει τὸ *Πάτερ ἡμῶν*.

7) *Ἡ θεία κοινωνία*. Μετὰ τοῦτο κοινωνοῦν ἐντὸς τοῦ ἀγίου βήματος οἱ κληρικοί, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν, ἥτοι στίχον ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς: Κατόπιν μετελάμβανον οἱ λαϊκοί, οἱ ὁποιοὶ σήμερον συνήθως μεταλαμβάνουν κατὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας.

8) *Ἡ ἀπόλυσις*. Κατὰ ταύτην ἀναπέμπονται εὐχαρισταίαι εἰς τὸν Θεόν, διότι ἠξιώθημεν νὰ ἴδωμεν και νὰ μεταλάβωμεν τῶν τιμίων δώρων. Κατόπιν ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν ὀρθόδοξον εὐχὴν «ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντας σε Κύριε» .. (ἡ ὁποία ἄλλοτε ἀνεγινώσκετο ὀπισθεν τοῦ ἄμβωνος, ὅστις ἦτο τότε εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας)· κατὰ τὴν εὐχὴν ταύτην ὁ ἱερεὺς εὐχεται πρὸς τὸν Θεὸν νὰ σώσῃ και νὰ εὐλογήσῃ τὸν λαόν, νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν και ἐν τέλει δοξολογεῖ τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον δοξολογεῖ και ὁ χορὸς. Ἀφού δὲ πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεσθῆ τὴν εὐλογίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸν λαόν, ἐπικαλεῖται πάντας τοὺς ἀγίους νὰ μεσιτεύσουν ὑπὲρ ἡμῶν και τέλος λέγει: «Δι' εὐχῶν τῶν ἀγίων Πατέρων

ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς» ὁ χορὸς ἀπαντᾷ «ἀμήν», καὶ τοιοῦτοτρόπως τελειώνει ἡ θεία λειτουργία καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις. Ὅσοι δὲν ἐκοινωνήσαν, ἔξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας, λαμβάνουν ἀντὶ τῶν τιμίων δώρων τὸ *ἀντίδωρον*, ἦτοι τεμάχιον ἄρτου ἐκ τῆς προσφορᾶς, εὐλογημένον ὑπὸ τοῦ ἱερέως.

18. Ἑκτακτοὶ Ἀκολουθίαι.

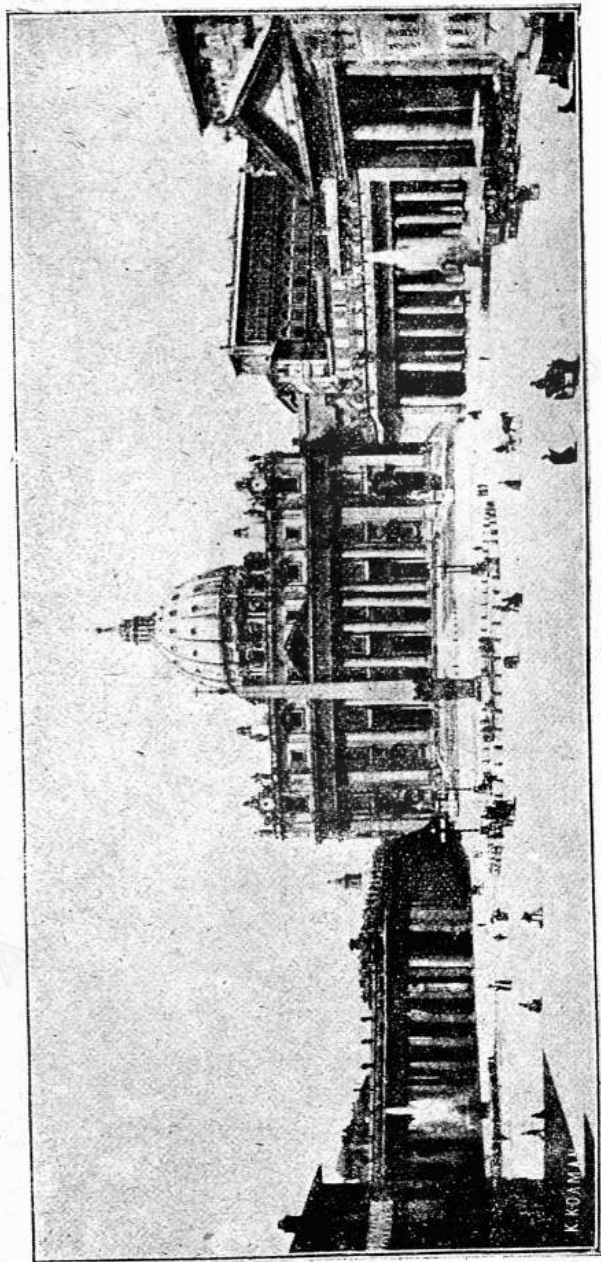
Ἑκτακτοὶ ἀκολουθίαι λέγονται ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι τελοῦνται ἐκτάκτως, ὡσάκις παραστῆ ἀνάγκη. Τοιαῦται εἶναι τὰ λοιπὰ μυστήρια ἐκτὸς τῆς θείας εὐχαριστίας, ἦτοι τὸ βάπτισμα, τὸ χρῖσμα, ἡ θεία ἑξομολόγησις, ἡ ἱερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον· ἐκτὸς δὲ τούτων αἱ ἱεραὶ τελεταὶ τῆς Ἐκκλησίας μας διὰ πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὡς ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, τὰ μνημόσυνα, κ.τ.λ.

Ἡ ἀκολουθία τῶν τελετῶν τούτων, ἡ ὁποία συνίσταται ἀπὸ εὐχάς, δεήσεις, τροπάρια καὶ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εὐρίσκεται εἰς τὸ Εὐχολόγιον.)

ΤΕΛΟΣ

1) Ἐρμηνεῖα τῶν ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν δὲν περιέχεται ἐν τῷ προγράμματι τοῦ Ὑπουργείου καὶ ὀρθότατα διότι θὰ ἦτο δυσχερέστατον εἰς μαθητὴν Γ' τάξεως νὰ συγκρατήσῃ τόσας λεπτομερείας. Περὶ τῶν μυστηρίων ἀρκοῦν διὰ τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως αἱ γνώσεις ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ τάξει διδασκομένης Κατηγήσεως (Πρβλ. ἡμετέραν στοιχειώδη Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν Κατήχησιν § 22—30). Τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν μυστηρίων καὶ τῶν τελετῶν δύναται ὁ βουλούμενος νὰ εὔρῃ ἐν τῇ Ἐκκλησιᾷ Μας (σ. 94—103).

Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ (θεβρῶν ἀναμνησέας)

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Πρὸς τοὺς Διδάσκοντας</i>	Σελίς	3
<i>Εἰσαγωγή</i>	»	5
A') Ποῦ λατρεύεται ὁ Θεὸς (Ἔορτα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ.)	»	7
1. Περὶ ναοῦ γενικῶς. Ῥυθμοὶ χριστιανικῶν ναῶν. Οἱ ἐπισημότεροι τούτων	»	7-21
2. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ περιεχόμενα εἰς αὐτόν	»	12
3. Τὰ ἱερά σκευὴ διὰ τὴν θεϊαν εὐχαριστίαν	»	14
4. Τὰ ἱερά σκευὴ διὰ τὰ λοιπὰ μυστήρια καὶ τὰς ἀκολουθίας	»	15
5. Εἰκόνας. Κοσμήματα. Σύμβολα. Φωτισμός. Κώδωνες. Ἴερά ἄμφια. Λειτουργικὰ βιβλία.	»	16
B') Πότε λατρεύεται ὁ Θεός (Αἱ ἑορταί)	»	22-43
6. Περὶ ἑορτῶν γενικῶς	»	22
7. Ἀκίνητοι δεσποτικαὶ ἑορταί	»	22
8. Κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί γενικῶς	»	24
9. Κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί πρὸ τῆς Μ. ἑβδομάδος.	»	28
10. Ἡ μεγάλη ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα	»	32
11. Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί	»	36
12. Θεομητορικαὶ ἑορταί	»	38
13. Ἐορταὶ ἁγίων βίος αὐτῶν	»	38
Γ') Πῶς λατρεύεται ὁ Θεός. (Ἴεραὶ ἀκολουθίαι).	»	44-54
14. Περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν γενικῶς	»	44
15. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι	»	44
16. Αἱ λειτουργίαι	»	45
17. Ἐρημεία τῆς θείας λειτουργίας	»	46
18. Ἡ λειτουργία τῶν κατηχομένων	»	47
19. Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	»	51
20. Ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι	»	54

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῆς Ἀναστάσεως	Σελίς	9
2. Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου ἐν Ῥαβέννῃ	»	17
3. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου	»	25
4. Ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας (βυζαντιακοῦ ὄνθμοῦ)	»	33
5. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας	»	41
6. Ὁ δόμος τῆς Κολωνίας (γοτθικοῦ ὄνθμοῦ)	»	49
7. Ὁ ἐν Ῥώμῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου	»	55

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΔΩΡΕΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000014263

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δ. Σ. ΜΠΑΛΛΑΝΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 1ης
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1913.

Στοιχειώδης Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία μετὰ 5 ὀλοσελίδων·εἰκό-
νων. Ἐκδοσις 1915.

Ἱερὰ Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετὰ πολλῶν εἰκόνων
καὶ χάρτου τῆς Παλαιστίνης. Ἐκδοσις 1915.

Ἱερὰ Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης μετὰ πολλῶν εἰκόνων
ὀλοσελίδων καὶ μὴ καὶ χάρτου τῆς Παλαιστίνης. Ἐκδοσις 1915.

Στοιχειώδης Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κατήχησις. Ἐκδο-
σις 1915.

Διευρηγικὴ τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, κατὰ τὸ πρόγραμμα. Ἐκ-
δοσις 1915, μετ' εἰκόνων.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

(Ἐκδόσεις τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων).

Ἡ Ἐκκλησία μας, ἦτοι ποῦ, πῶς καὶ πότε λατρεῖται ὁ Θεός,
μετὰ πλήρους ἐξηγητικῆς τῆς θείας λειτουργίας. Ἐκδοσις 13η (80,000
ἀντίτυπα).

Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμε-
ρον. Ἐκδοσις νέα.

Αἱ Θρησκείαι, σύντομος ἱστορία τῶν διαφόρων Θρησκειῶν
ἀγρίων καὶ πεπολιτισμένων ἐθνῶν.

Ἐκ τῶν Ποιητικῶν Βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Ἰὼβ—
Ψαλμοὶ—Παροιμίαι—Ἄσμα ἁσμάτων—Ἐκκλησιαστικῆς—Σοφία Σο-
λομώντος—Σοφία Σειράχ.
